

Uluslararası İktisat: Teori, Metodoloji ve Uygulama

Editör
Prof. Dr. Tuba Direkci

Uluslararası İktisat:
Teori, Metodoloji ve Uygulama

Editör
Prof. Dr. Tuba Direkci

İmtiyaz Sahibi
Platanus Publishing®

Editör
Prof. Dr. Tuba Direkci

Kapak & Mizanpaj & Sosyal Medya
Platanus Yayın Grubu

Birinci Basım
Ekim, 2025

Yayımcı Sertifika No
45813

ISBN
978-625-6454-90-3

©copyright
Bu kitabın yayım hakkı Platanus Publishing'e aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Adres: Natoyolu Cad. Fahri Korutürk Mah. 157/B, 06480, Mamak,
Ankara, Türkiye.

Telefon: +90 312 390 1 118
web: www.platanuspublishing.com
e-mail: platanuskita@gmail.com

Platanus Publishing®

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1..... 5

Gaziantep Üniversitesi Tıbbiyelilerinin Beyin Göçü Eğilimleri

Ebru Nur Ertürk & Nalan Işık

BÖLÜM 2..... 31

Dünya Ticaret Örgütü’nün Etkisizleşen Rolü ve Çok Taraflılık Krizi: Ticaret Savaşları Çağında Küresel Ticaretin Yönü

Nil Sirel Öztürk

BÖLÜM 3..... 57

Dış Ticaretin Kentsel Mekâna Yansıması: Türkiye’de Organize Sanayi Bölgesi Mimarisinin Uluslararası Ticaretle Evrimi

Asiye Küçükosman & Ferhat Can Gültekin

BÖLÜM 1

Gaziantep Üniversitesi Tıbbiyelilerinin Beyin Göçü Eğilimleri

Ebru Nur Ertürk¹ & Nalan Işık²

I.GİRİŞ

Beyin göçü iyi eğitim almış kişilerin göçünü ifade eder. Beyin göçü kavramına ilişkin pek çok tanım bulunsa da genel olarak “üniversite mezunu ya da herhangi bir alanda üniversite derecesine denk bir tecrübe ve birikime sahip yüksek nitelikli bireylerin kendi ülkelerinden başka ülkelere olan göçü” olarak ifade edilmektedir (Erdoğan, 2003). Başlangıç noktası olarak bilim tarihiyle değerlendirilen beyin göçü, küreselleşme, teknolojik gelişim, ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarının etkisiyle son on yılda artan bir eğilim göstermektedir. Aynı zamanda nitelikli iş gücü kaybı anlamına gelir. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere doğru ya da gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşen beyin göçü zaman içerisinde ülkeler arasındaki kalkınma farklılıklarını artırmaktadır (Sarcan, 2022).

Beyin göçünün kalkınmayla ilişkisine odaklanan, göç alan ve göç veren ülkelerdeki etkileri ve nitelikli iş gücünü çekmeye yönelik politikalara yer verilip önerilerin sunulduğu araştırmalara sıklıkla rastlanmaktadır. Bhagwati ve Hamada (1974), literatürde beyin göçünün etkilerinin ağırlıklı olarak Hicks – Samuelson Değer Teorisinin neoklasik modelleri çerçevesinde ele alındığını belirtmişlerdir. Mountford (1997), beşerî sermaye birikimi ile gelir dağılımı arasındaki etkileşimi inceleyerek beyin göçünün gelişmekte olan bir ülkenin verimliliğini artırabileceğini öne sürmüştür. Ülkeler arasındaki kalkınma farklılıkları, işsizlik ve politik istikrarsızlıklar nitelikli işgücü göçünde etkilidir (Arslan, 2016).

Bazı dönemlerde nitelikli iş gücünü kaybeden Türkiye, kimi dönemlerde de nitelikli iş gücünü kazanan taraf olmuştur. Türkiye’de beyin göçü, 1960’lı yıllarda doktorlar ve mühendislerin Batı Almanya, Belçika, Hollanda, Avusturya gibi ülkelere doğru göçüyle başlamıştır (Bakırtaş & Kandemir, 2010). 1990’dan itibaren de öğrencilerin Amerika Birleşik Devletleri’ne gitme eğilimi artmıştır (Kurtuluş, 1999). 2016 yılında Türkiye’den yurt dışına göç eden kişi sayısı 69.326 iken Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) 2021 yılı istatistiklerine göre Türkiye’den

¹ Göç Uzmanı, Gaziantep Üniversitesi, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2548-0739>

² Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3072-649X>

yurt dışına 287.651, 2022 yılında ise bir önceki yıla göre %62,3 oranında bir artışla 466.914 kişiye ulaşmıştır (data.tuik.gov.tr, 2024). Göç edenlerin %13'ünün 20 – 24, %16'sının 25 – 29, %13'ünün 30 – 34, %11'inin 35 – 39, %8'inin 40 – 44 yaş aralığındaki verimli çalışma yaşına sahip ve gençlerin daha fazla olması beyin göçü eğiliminin de işaretidir.

Türkiye’de sağlık sektöründeki hekim göçü ise son yıllarda artan bir seyir izlemektedir. Ekonomik sıkıntılar, COVID – 19 pandemisiyle beraber ağırlaşan çalışma koşulları, 6 Şubat 2023 depremi, teknolojik gelişmeler, küreselleşme, meslek itibarının azalması gibi nedenlerden dolayı Türkiye’de sağlık sektöründe yer alan hekimlerin yurt dışına göç etme eğilimini artmıştır (Aydan, 2023). Sağlık sektörünü kapsayan göç hareketleri, göç edilen ülkelerin sağlık hizmetlerini olumsuz etkileyebilmektedir (Tosun & Çerev, 2023). Yeterli doktor, hemşire, teknik eleman olmadığında toplumun sağlık sorunları giderilememekte, maliyetler artmakta ve toplumların kalkınması gecikmektedir (Yıldırım, 2009). Sağlık sektörü ve özellikle hekimlerin beyin göçündeki artış, sağlık hizmetlerinin adaletsiz dağılımına, kalitesinin düşmesine, sağlık hizmetlerine erişim problemi yaşanmasına neden olması açısından da önemlidir (Aydan, 2023). Ayrıca bir hekimin yetişmesi için en az süreyle 6 yıl, uzman bir hekimin yetişmesi ise en az 10 yıl sürmektedir. Gerek uzun eğitim süreçleri gerekse yatırımlar açısından hekim göçü veren ülkeler yüksek maliyetlerle karşı karşıya kalmaktadır. Türkiye’de yurt dışında eğitim görmek ya da çalışmak isteyen sağlık çalışanlarının “mesleki iyi hal belgesi” adı verilen belgeyi almaları gerekmektedir (www.disab.saglik.gov.tr, 2024). Tabipler Birliği’nin (TTB) verilerine göre 2012’de iyi hal belgesi alan doktor sayısı 59 iken 2022’de 1683’e kadar çıkmıştır.

Tansel ve Güngör (2004), Türkiye’den yurt dışında çalışanlar ve yurt dışında okuyan öğrenciler üzerinden beyin göçü eğilimini değerlendirmiştir. Türk öğrencilerin yurt dışını tercih etmesinde yurtdışındaki yaşama koşullarının daha iyi olmasını en önemli çekici faktör, Türkiye’deki ekonomik ve siyasi istikrarsızlığın ise itici faktör olduğunu tespit etmiştir. Pazarcık (2010), ABD ve Türkiye arasındaki beyin göçünü ABD’de 54 üniversitede görev yapan 145 Türk asıllı sosyal bilimci akademisyene anket uygulamıştır. Araştırma fonları, maddi olanaklar ile akademik özgürlük ortamının beyin göçünü etkilediğine vurgu yapmıştır.

Sağlık personeli, daha iyi bir yaşam kalitesi, yüksek maaş, gelişmiş sağlık hizmetlerine erişim, istikrarlı siyasi koşullar ve teknoloji faktörlerinden kaynaklı olarak göç etme eğilimindedir (Dodani ve La Porte, 2005). Ancak bu durum gelişmekte olan ülkelerin sağlık sistemleri açısından olumsuzluklar da ortaya çıkarmaktadır. Uzun vd. (2021), Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesindeki

öğrencilerine (2021 – 2022 eğitim öğretim dönemi) uyguladığı anket sonucunda öğrencilerin %52,9'unun göç etmeyi düşündüğünü; yurtdışında daha iyi sosyal yaşam ve çalışma koşulları ile yurt içindeki iş yükünün fazlalığının göç etme kararını etkilediğine dikkat çekmiştir. Aydan (2023), Türkiye'deki hekim göçünde hasta yoğunluğu, iş yükü, çalışma saatleri, nöbetler, eğitim, araştırma, kariyer imkânı, ücretler ve sağlıkta şiddet gibi faktörlerin etkisini incelenmiştir. Hekimlerin iş yükünün azaltılması, sosyal güvenlik politikalarının yeniden ele alınması, hastaların bilinçlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Bu çerçevede çalışmanın amacı, tıp eğitimi alan öğrencilerin beyin göçü eğilimlerini araştırmaktır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen ampirik uygulamada ulaşılabilir evren olarak seçilen Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesinde eğitim gören öğrencilerin beyin göçü eğilimleri anket uygulaması yoluyla araştırılmaktadır. Literatürde beyin göçüne ilişkin pek çok çalışma bulunmakla birlikte tıp eğitimi alan öğrenciler üzerinde beyin göçünün incelendiği çalışmalar sınırlıdır. Bu yönüyle araştırmanın literatürü zenginleştireceği düşünülmektedir. Sağlık sektöründe beyin göçü eğilimlerinin analiz edilmesi bu anlamda önem arz etmektedir.

Bu çalışmada giriş bölümünün devamında ampirik analiz yöntemine dair bilgiler sunulmuştur. Üçüncü bölümde testler sonucu elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Sonuç kısmında tartışma ve öneriler sunulmuştur.

II. YÖNTEM

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemleri arasında yer alan anket tekniği uygulanmıştır. Çalışmanın anketleri online ve yüz yüze olacak şekilde uygulanmıştır. Bu çalışmanın anketlerinde Sağırılı'nın (2006), "Eğitim ve İnsan Kaynağı Yönünden Türk Beyin Göçü: Geri Dönen Türk Akademisyenler Üzerine Alan Araştırması" isimli doktora tezinin anket çalışmasından yararlanılmıştır. Bunun için yazardan mail ile 07.11.2022 tarihinde izin alınmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik ve tanıtıcı bilgilerin yer aldığı 13 soru; ikinci bölümde yurt dışında çalışma eğilimine ilişkin 5'li Likert tipi 24 önerme bulunmaktadır. Ayrıca ikinci bölümde "*Bu bir kontrol sorusudur. Lütfen işaretleme yapmayınız.*" şeklinde bir adet kontrol sorusu bulunmaktadır. Asıl uygulamaya geçilmeden önce anketin anlaşılır olup olmadığının değerlendirilmesi amacıyla pilot uygulama yapılmıştır. Geri dönüşlere göre anket yeniden düzenlenmiştir. Analizlerin gerçekleştirilmesinde SPSS 21.0 Programından destek alınmıştır.

Anket uygulamasını gerçekleştirmek için Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Etik Kurulu'nun 06.12.2022 tarih ve 26 sayılı kararıyla izin alınmıştır. Ardından Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanlığından 03.02.2023

tarihinde çalışma onayı elde edilmiştir. 06.02.2023'te yaşanan depremlerden ötürü İngilizce hazırlık sınıfı ile 1, 2 ve 3. sınıflarda eğitim gören öğrencilere uzaktan (online) eğitim uygulaması başladığı için uygulanacak anket formu Google Form üzerinden 3 Mart 2023 tarihinde fakültenin WhatsApp gruplarında duyurularak uygulanmıştır. 4., 5. ve 6. sınıf Tıp Fakültesi öğrencileri yüz yüze eğitime devam ettiğinden bu sınıflardaki öğrencilere de araştırmacı tarafından 06.03.2023 tarihinden itibaren anket yüz yüze uygulanmıştır. İngilizce hazırlık sınıfında eğitim gören Tıp Fakültesi öğrencileri için de Gaziantep Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu ile iletişime geçilip koordinatörler aracılığıyla WhatsApp gruplarında duyuru yapılmıştır. Mayıs 2023 itibarıyla anket uygulaması tamamlanmıştır.

Bu araştırmanın ulaşılabilir evreni Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesinde 2022-2023 eğitim öğretim yılında eğitim gören öğrencilerin tamamıdır. Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesinde İngilizce ve Türkçe olarak iki program bulunmakta ve Yükseköğretim Kurumu (YÖK) 2023 verilerine göre Türkçe eğitim veren programa kayıtlı 1421, İngilizce eğitim veren programa kayıtlı 614 öğrenci bulunmaktadır (YÖK Atlas, 2023). Dolayısıyla bu araştırmanın ulaşılabilir evreni Gaziantep Fakültesi Tıp Fakültesine kayıtlı 2035 öğrenciden oluşmaktadır. Öğrencilerin tamamına ulaşmak hedeflense de online anketlerde 87, yüz yüze anketlerde 239 öğrenciye ulaşılarak toplamda 326 anket uygulanmıştır. Can (2017)'a göre evren sayısı 2000 olduğunda %95 güvenle örneklem sayısı 322 olmaktadır. Bu bağlamda araştırma örnekleminin ulaşılabilir evreni temsil etme yeteneği olduğu kabul edilmiştir. Online anketlerde 2, yüz yüze anketlerde 5 ankette kontrol sorusu cevaplandığı için analize dahil edilememiş ve araştırmanın örneklemini 319 öğrenci olmuştur.

Bu çalışmada ilk olarak Cronbach's Alpha değerine bakılarak pilot uygulamaya güvenilirlik analizi gerçekleştirilmiştir. Bu değer 0,825 olarak hesaplanmış ve ölçeğin güvenilirliğinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların demografik ve tanıttıcı özelliklerinin belirlenmesinde frekans (N) ve yüzde (%) analizi yapılmıştır. Veriler normal dağıldığından açıklayıcı faktör analizi (AFA) ile ölçeğin boyutları belirlenmiş ve ölçeğin yapı geçerliliği test edilmiştir. Bu analiz yapılırken veriler, eğik döndürme metotlarından Direct Oblimin kullanılarak elde edilmiştir. Sonraki aşamada faktör yükleri tespit edilmiş ve faktörler isimlendirilmiştir. Faktör analizi sonrasında katılımcıların yurt dışında çalışma eğilimlerine ilişkin ölçek incelenmiştir. Katılımcıların beyin göçü eğilimlerini değerlendirmede Bağımsız Örneklem T Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (Tek Yönlü Anova) kullanılmıştır. Bu çalışmada da $\text{sig.} \leq 0,05$ düzeyi aranmıştır.

Çalışmanın temel amacı, Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesinde eğitim alan öğrencilerin beyin göçü eğilimlerinin olup olmadığının belirlenmesidir. Buna ek

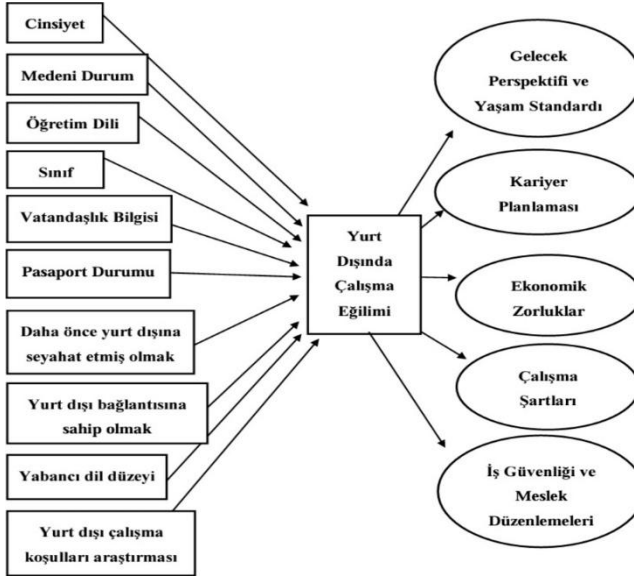
olarak beyin göçüne yönelik eğilimin demografik özelliklere göre değişip değişmediğinin de tespit edilmesi bu araştırmanın amaçlarındandır. Araştırma hipotezleri şu şekilde oluşturulmuştur:

H1: Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesinde eğitim gören öğrencilerin (katılımcıların) beyin göçü eğilimleri vardır.

H2: Katılımcıların beyin göçü eğilimlerinde demografik ve tanıtıcı özelliklerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Araştırmanın modeli Şekil 1’de sunulduğu üzere Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesinde eğitim gören öğrencilerin yurt dışında çalışma eğilimlerinin demografik ve tanıtıcı bilgilerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterip göstermediği şeklinde AFA’dan elde edilen boyutlarla ilişkilendirilerek modellenmiştir.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

III. BULGULAR

Bu kısımda Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerine (katılımcılar) uygulanmış olan anket çalışması sonucu elde edilen verilere ait bulgular yer almaktadır. Katılımcıların demografik ve tanıtıcı özelliklere ilişkin bulgularının ardından beyin göçü eğilimlerine ilişkin analiz bulguları sunulmaktadır.

3.1. Katılımcılara Ait Demografik ve Tanıtıcı Özellikler

319 katılımcının demografik ve tanıtıcı özelliklerine ilişkin bulguların elde edilmesinde frekans (N) ve yüzde dağılım (%) analizleri kullanılmıştır. Bu analizlerden elde edilen sonuçlar Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik ve Tanıtıcı Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılım Sonuçları

DEĞİŞKENLER	N (frekans)	%(yüzde)
Cinsiyet		
Kadın	172	53,9
Erkek	147	46,1
Medeni Durum		
Evli	2	0,6
Bekar	317	99,4
Öğretim Dili		
Türkçe	232	72,7
İngilizce	87	27,3
Sınıf		
Hazırlık	17	5,3
Sınıf	29	9,1
Sınıf	19	6,0
Sınıf	20	6,3
Sınıf	80	25,1
Sınıf	87	27,3
Sınıf	67	21,0
Vatandaşlık bilgisi		
TC	292	91,5
Diğer	23	7,2
Çift vatandaşlık	4	1,3
Pasaport durumu		
Var	130	40,8
Yok	189	59,2
Daha önce yurt dışına seyahat etme durumu		
Evet	93	29,2
Hayır	226	70,8
Yurt dışı bağlantısına sahip olma durumu		
Evet	200	62,7
Hayır	119	37,3
Yurt dışı bağlantısı ile görüşme sıklığı		
Ayda bir	24	12
6 ayda bir	24	12
Yılda bir	38	19
Süreye bağlı olmaksızın özel gün ve durumlarda	81	40,5
Hiç görüşmüyorum	33	16,5
Yabancı dil düzeyi		
Başlangıç	54	16,9
Orta	180	56,4
İleri	78	24,5
Yabancı dil bilmiyorum	7	2,2
Yabancı uyruklu öğrencilerin Türkçe iletişim kurma düzeyi		
Başlangıç	1	3,7
Orta	7	26

İleri	19	70,3
Türkçe bilmiyorum	-	-
Yurt dışında çalışma koşulları ile ilgili araştırma yapma durumu		
Evet	227	71,2
Hayır	92	28,8
Yurt dışı çalışma koşulları araştırmasında kullanılan araçlar		
Sosyal medya araçları (Facebook, Twitter, Instagram, Youtube, LinkedIn vb.)	217	53,05
Yazılı medya araçları (gazete, dergi vb.)	84	20,57
İlgili ülkelerin büyükelçiliklerinden bilgi aldım.	8	1,95
Yurt dışında bulunan tanıdıklarımla görüştüm.	93	22,73
Diğer	7	1,7

Tablo 1'e göre katılımcıların %53,9'u kadın, %46,1'i erkektir. Toplamda %0,6 katılımcı evliken %99,4 oranında katılımcı bekarıdır. Katılımcıların %72,7'si Türkçe Tıp eğitimi alırken %27,3'ü İngilizce Tıp eğitimi almaktadır. Sınıflarının analizinde en yüksek oran ile %27,3'ü beşinci sınıf katılım sağlamıştır. Ardından dördüncü sınıf %25,1 ve altıncı sınıf %21 oranlarıyla yüksek katılımda bulunmuşlardır. Öğrencilerin daha küçük diğer sınıflara göre katılım oranları %9,1'i birinci sınıf, %6,3'ü üçüncü sınıf, %6,0'sı ikinci sınıf, %5,3'ü hazırlık sınıfı şeklinde gerçekleşmiştir. %91,5'i Türk vatandaşı olup %7,2'si diğer vatandaşlıklara sahiptir. %1,3'ü ise çift vatandaşlığa sahiptir. Yurtdışına çıkabilmek için gerekli temel koşullardan pasaport sahibi olma oranları analiz edildiğinde katılımcıların %40,8'inin pasaportu varken %59,2'sinin pasaportu bulunmamaktadır. Katılımcıların %29,2'si daha önce yurt dışına seyahat etmiştir. %70,8'i ise daha önce yurt dışına seyahat etmemiştir. Yurt dışında bağlantısına sahip olan katılımcıların oranı %62,7 iken %37,3 oranında katılımcı yurt dışı bağlantısına sahip değildir. Yurt dışı bağlantısına sahip 200 katılımcının yurt dışı ile görüşme sıklığına bakıldığında %12'si ayda bir, %12'si altı ayda bir, %19'u yılda bir, %40,5'i süreye bağlı olmaksızın özel gün ve durumlarda görüşürken %16,5'i ise hiç görüşmemektedir. Katılımcıların yabancı dil düzeyleri incelendiğinde %16,9'unun başlangıç düzeyde olduğu, %56,4'ünün orta, %24,5'inin ise ileri düzeyde yabancı dil bildikleri görülmüştür. Bu katılımcıların %2,2'si ise yabancı dil bilmemektedir. Yabancı uyruklu katılımcıların Türkçe dil bilgileri incelenmiştir. Toplamda 27 yabancı uyruklu öğrenci çalışmaya katılmıştır. Bu katılımcıların %3,7'si başlangıç düzeyde, %26'sı orta düzeyde, %70,3'ü ise ileri düzeyde Türkçe bilmektedir. Türkçe bilmeyen yabancı uyruklu katılımcı bulunmamaktadır. Katılımcıların %71,2'si yurt dışındaki çalışma koşulları ile ilgili araştırma yapmıştır. %28,8'i ise araştırma yapmamıştır. Yurt dışı çalışma koşullarının araştırılmasının yüksek oranda olması da beyin göçü eğilimini güçlendirmektedir. Yurt dışındaki çalışma koşulları araştırması yapan katılımcıların %53,05'i sosyal medya üzerinden araştırma yaparken %20,57'si yazılı medyayı tercih etmiştir. %1,95'i ilgili

ülkelerin büyükelçiliklerinden bilgi almıştır. %22,73'ü yurt dışında bulunan tanıdıkları ile konuşmuştur. %1,7'si ise diğer yolları tercih etmiştir.

3.2. Güvenirlik, Geçerlilik ve Açıklayıcı Faktör Analizleri

Araştırmada asıl uygulamaya geçmeden önce anket formunun anlaşılabilir ve uygulanabilir olup olmadığını ölçmek amacıyla evreni temsilen 35 kişi üzerinde 2023 yılı Nisan ayı içerisinde araştırmacı tarafından pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Uygulama sonrasında anket formunun ortalama 5 dakika içerisinde doldurulduğu gözlenmiş ve anket formunda yer alan soruların rahatlıkla anlaşıldığı görülmüştür. Ölçümün güvenirliliği ise Cronbach Alpha değeriyle hesaplanmıştır. Güvenirlik *“bir ölçümün, bir bilimsel açıklamanın ölçmek ya da açıklamak istediği şeyi tutarlı biçimde ve doğru olarak göstermesi, açıklaması niteliği diye tanımlanabilir”* (Gökçe, 2004). Cronbach α değeri, çok sorulu bir ölçekteki uyumun derecesini 0 ile 1 arasında bir değerle gösterir ve katsayı 1'e yaklaştıkça uyumun yüksek olduğu belirtilir (İslamoğlu ve Alniaçık, 2019). Pilot uygulamaya ilişkin Cronbach α değeri 0,825 olarak yüksek bir düzeyde güvenilir bulunmuştur. Herhangi bir sorun tespit edilmediğinden pilot uygulamada elde edilen veriler esas uygulamaya dahil edilmiştir.

Verilerin geçerliliği incelenirken kapsam geçerliliği, yapı geçerliliği ve görünüş geçerliliğine bakılmaktadır (Ercan ve Kan, 2004). Kapsam geçerliliği ve görünüş geçerliliği konusunda uzman iki araştırmacı tarafından değerlendirilmiş ve görüşleri alınmıştır. Türkçe dil kurallarına uygunluk, açıklık ve kolay anlaşılabilir olması yönleriyle ölçeğin görünüş geçerliliğini ve araştırmanın amacına uygun ölçeğin olması yönüyle de kapsam geçerliliğini sağladığı görülmüştür. Yapı geçerliliği analize tabi tutulacak olan ölçekteki maddelerin belirlenen özellikleri ölçüp ölçmediğini göstermektedir (Akyüz, 2018). Yapı geçerliliğini test etmek için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Analiz sonucu KMO (Kaiser – Mayer – Olkin) değeri 0,825 Barlett Küresellik Testi serbestlik derecesi 911, yaklaşık ki kare değeri 1388,413 ve anlamlılık (p) değeri 0,000 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca AFA sonucunda bazı sorular çıkartılmış ve kalan 19 sorunun Cronbach's Alpha değeri 0,789 olarak bulunduğu asıl uygulamada ölçümün güvenirliliği yüksek düzeyde tespit edilmiştir.

19 ifade üzerinden yapılan analizde Correlation Matrix'te determinant= 0,002 çıkmıştır. Anti – İmaj korelasyonunda kesişim noktasındaki değerlerin tamamı 0,5'in üzerindedir. Toplam varyansı açıklama oranı 59,215'tir. Faktör yükleri ise 0,459 ile 0,794 arasındadır. Katılımcıların beyin göçü eğilimlerine ilişkin boyutlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Beyin Göçü Eğilimlerin Boyutları

Boyutlar ve İfadeler	1	2	3	4	5
Gelecek Perspektifi ve Yaşam Standardı					
Gelecek endişesi	,730				
Siyasi istikrarsızlık	,727				
Düşük yaşam standardı	,596				
Kariyer Planlaması					
Ailevi nedenler		,803			
Mezuniyet sonrası uzman olma baskısı		,682			
Mezuniyet sonrası zorunlu hizmet uygulaması		,601			
Ekonomik Zorluklar					
Teşvik ek ödemelerinin (performans ek ödemelerinin) emeklilik hesaplarına dahil edilmemesi			-,847		
Teşvik ek ödeme sistemi (performans ek ödeme sistemi) baskısı			-,806		
Ücret düzeyinin yetersizliği			-,587		
Yüksek vergi oranları			-,559		
Ekonomik istikrarsızlık			-,549		
Çalışma Şartları					
Mesleki gelişme imkanlarının yetersizliği				-,761	
Çalışma ortamında mobbinge maruz kalma				-,655	
Hasta sayılarının fazla olması				-,642	
Çalışma saatlerinin fazla olması				-,609	
Sağlık birimlerindeki altyapı yetersizliği				-,534	
İş Güvenliği ve Meslek Düzenlemeleri					
Hastanelerin güvenliğini sağlamaya yönelik idari düzenlemelerin yetersizliği					,844
Sağlık çalışanlarını korumaya yönelik hukuki düzenlemelerin yetersizliği					,836
Mesleğin itibarsızlaştırılması					,384
Özdeğer	5,694	1,940	1,356	1,204	1,057
Boyutların varyansı açıklama oranı	29,967	10,208	7,135	6,339	5,565
Toplam varyansın açıklanma oranı	59,215				
KMO değeri	0,842				
Bartlett Küresellik Testi değeri	Yaklaşık ki – kare (Approx. Chi-Square)=1951,448 Serbestlik derecesi (df) =171 Anlamlılık (p) =0,000				

Ölçeğin Cronbach's Alpha değeri (n=23)	0,825
Faktör analizi sonrası ölçeğin Cronbach's Alpha değeri (n=19)	0,789

AFA sonucunda toplam 5 boyut bulunmuştur. Boyutlar, “Gelecek Perspektifi ve Yaşam Standardı”, “Kariyer Planlaması”, “Ekonomik Zorluklar”, “Çalışma Şartları” ve “İş Güvenliği ve Meslek Düzenlemeleri” olarak isimlendirilmiştir.

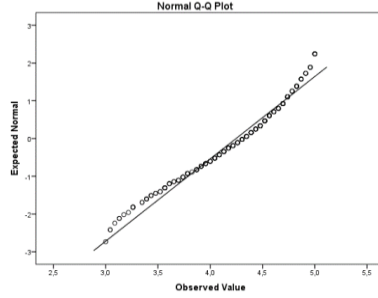
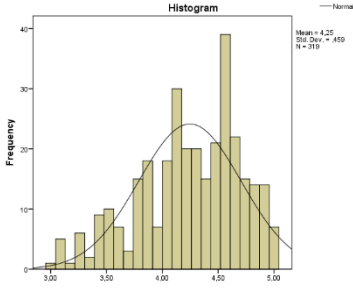
3.3. Normallik Testleri

Verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığının belirlenebilmesi için birtakım koşullar bulunmaktadır. İlk olarak Merkezi Limit Teoremine dayanan örneklem büyüklüğüne bakılmaktadır. Buna göre örneklem büyüklüğü 30'dan büyükse ($n > 30$) veriler normal dağılır (Chang ve Lee, 2017). Bu çalışmada örneklem sayısı 319'dur. Buna göre verilerin normal dağılıma sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca örneklem büyüklüğü 30'dan büyükse Kolmogorov Smirnov testi sonuçlarına da bakılır (Uysal ve Kılıç, 2022). Yapılan testler sonucu sig. değeri 0,05'ten küçük çıkmıştır. Verilerin normal dağılmadığı ifade edilebilir. Ancak bu testlerin sonuçları hakkında literatürde tartışmalar bulunmaktadır (Can, 2017).

Normal dağılıma uygunluğun tespit edilebilmesi için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerine de bakılması gerekmektedir. İdeal normal dağılımın çarpıklık ve basıklık katsayısı sıfırdır (Can, 2017). Bu değerler sıfıra ne kadar yakınsa normallığe o kadar yakın olduğu söylenebilir. Hair vd. (2013) -1 ile +1 arasındaki basıklık ve çarpıklık değerlerinin kabul edilebileceğini söylemişlerdir. Çarpıklık değeri -,571 ve basıklık değeri de -,302 olarak hesaplanmıştır. Hair vd.'nin görüşüne göre araştırmaya ilişkin veriler normal dağılmaktadır.

Verilerin normal dağılımına ilişkin belirtilen testlerin dışında grafiklerle de incelenmektedir. Histogram grafiğinde büyük ölçüde sağa ya da sola çarpıklık gözlenmiyorsa verilerin normal dağıldığı söylenebilir (Şencan, 2005). Şekil 2'ye göre veriler normal dağılmaktadır. Normal Q-Q (Quantile – Quantile) grafiğinde kuramsal normal dağılım ile gözlenen gerçek değerler arasında ilişki gösterilmektedir. Ortaya 45 derecelik bir doğru çıkar ve beklenen değerler ile gerçekleşen değerler 45 derecelik olan doğruya yakın bir dağılım gösterdiği takdirde verilerin normal dağıldığı kabul edilir (Can, 2017). Şekil 3'te gözlemlendiği üzere verilerin normal dağıldığı söylenebilir. Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda verilerin normal dağıldığına karar verilmiş ve hipotezlerin test edilmesinde parametrik testler kullanılmıştır.

Şekil 2: Verilerin Histogram Grafiği **Şekil 3: Verilerin Q-Q Plot Grafiği**

3.4. Katılımcıların Beyin Göçü Eğilimlerine İlişkin Frekans Analizi Bulguları

Katılımcıların beyin göçü eğilimlerinin hangi düzeyde olduğunu ölçmek için frekans analizi yapılmış ve H1 hipotezi test edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3: Katılımcıların Beyin Göçü Eğilimleri

İfadeler	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Sonuç
Gelecek Perspektifi ve Yaşam Standardı			
Gelecek endişesi	4,42	0,93	Çok yüksek düzey
Siyasi istikrarsızlık	4,41	0,89	Çok yüksek düzey
Düşük yaşam standardı	4,44	0,85	Çok yüksek düzey
Genel Ortalama	4,42		Çok yüksek düzey
Kariyer Planlaması			
Ailevi nedenler	2,43	1,27	Düşük düzey
Mezuniyet sonrası uzman olma baskısı	3,57	1,21	Yüksek düzey
Mezuniyet sonrası zorunlu hizmet uygulaması	3,64	1,19	Yüksek düzey
Genel Ortalama	3,21		Orta düzey
Ekonomik Zorluklar			
Teşvik ek ödemelerinin (performans ek ödemelerinin emeklilik hesaplarına dahil edilmemesi)	4,13	0,89	Yüksek düzey
Teşvik ek ödeme sistemi (performans ek ödeme sistemi) baskısı	4,07	0,89	Yüksek düzey
Ücret düzeyinin yetersizliği	4,39	0,71	Çok yüksek düzey
Yüksek vergi oranları	4,24	0,82	Çok yüksek düzey
Ekonomik istikrarsızlık	4,62	0,59	Çok yüksek düzey
Genel Ortalama	4,30		Çok yüksek düzey
Çalışma Şartları			
Mesleki gelişme imkanlarının yetersizliği	4,14	1,02	Yüksek düzey
Çalışma ortamında mobbinge maruz kalma	4,52	0,76	Çok yüksek düzey
Hasta sayılarının fazla olması	4,55	0,67	Çok yüksek düzey
Çalışma saatlerinin fazla olması	4,55	0,70	Çok yüksek düzey
Sağlık birimlerindeki altyapı yetersizliği	4,10	0,94	Yüksek düzey
Genel Ortalama	4,37		Çok yüksek düzey
İş Güvenliği ve Meslek Düzenlemeleri			

Hastanelerin güvenliğini sağlamaya yönelik idari düzenlemelerin yetersizliği	4,72	0,57	Çok yüksek düzey
Sağlık çalışanlarını korumaya yönelik hukuki düzenlemelerin yetersizliği	4,68	0,66	Çok yüksek düzey
Mesleğin itibarsızlaştırılması	4,55	0,77	Çok yüksek düzey
Genel Ortalama	4,65		Çok yüksek düzey
Beyin Göçü Eğilimi Genel Ortalama	4,19		Yüksek düzey

Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinin beyin göçü eğilimlerine ilişkin genel aritmetik ortalama 4,19 olarak bulunmuştur. Bu değer katılımcıların beyin göçü eğilimlerinin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. H1 hipotezi yani katılımcıların beyin göçü eğilimlerinin olduğu kabul edilmiştir.

3.5. Katılımcıların Demografik ve Tanıtıcı Özelliklerine Göre Farklılık Analizi Bulguları

Katılımcıların beyin göçü eğilimlerine ilişkin farklılık olup olmadığını araştırmak amacıyla cinsiyet, medeni durum, öğretim dili, pasaport durumu, daha önce yurt dışına seyahat etmiş olma, yurt dışı bağlantısı ve çalışma koşulları araştırması için bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Sınıf, vatandaşlık, yurt dışı bağlantısı ile görüşme sıklığı, yabancı dil düzeyi, yurt dışı çalışma koşulları araştırması için kullanılan araçlar için ise tek yönlü varyans (ANOVA) analizi yapılmıştır. Farklılık analizleri ile H2 hipotezi test edilmiştir. Her bir demografik ve tanıtıcı özellik H2 genel hipotezine küçük harf eklenerek (H2a, H2b, H3C...vb. gibi) özelleştirilmiştir.

3.5.1. Katılımcıların Cinsiyete Göre Beyin Göçü Eğilimleri

Katılımcıların beyin göçü eğilimlerinde cinsiyete göre farklılık olup olmadığı bağımsız örneklem t testi araştırılmış ve bulgular Tablo 4’te sunulmuştur. Buna göre ölçeğin genelinde bölümde “H2a: Katılımcıların beyin göçü eğilimlerinde cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır” hipotezi test edilmiştir. Ölçeğin genelinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamadığından hipotez reddedilmiştir.

Tablo 4: Katılımcıların Beyin Göçü Eğilimlerinin Cinsiyetlerine Göre Farklılıkları

		Levene Testi	T Testi					
		F	P	T	Df	P(2 yönlü)	Ortalama Farkı	Std. Hata Farkı
Tüm Ölçek	aryansların eşitliği varsayımı	0,105	0,380	2,490	317	0,013	0,12663	0,05086
Gelecek Perspektifi ve Yaşam Standardı	Varyansların eşitliği varsayımı	2,793	0,096	2,030	317	0,043	0,15953	0,07860
Kariyer Planlaması	Varyansların eşitliği varsayımı	1,664	0,198	1,117	317	0,265	0,11712	0,10482
Ekonomik Zorluklar	Varyansların eşitliği varsayımı	1,976	0,161	0,917	317	0,360	0,05929	0,06464
Çalışma Şartları	Varyansların eşitliği varsayımı	0,772	0,380	2,529	317	0,012	0,16389	0,06480
İş Güvenliği ve Meslek Düzenlemeleri	Varyansların eşitliği varsayımı	14,781	0,000	2,524	317	0,012	0,15338	0,06076

Ancak “iş güvenliği ve meslek düzenlemeleri” boyutu ile katılımcıların cinsiyet değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu farklılığın hangi cinsiyet değişkeninden kaynaklandığını tespit etmek için LSD testi yapılmıştır. LSD testi sonucunda kadın katılımcılar ($\bar{x}$: 4,72) ile erkek katılımcılar ($\bar{x}$: 4,57) arasında kadın katılımcılar lehine anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, kadın katılımcıların iş güvenliği ve meslek düzenlemeleri boyutunu daha yüksek düzeyde algıladıklarını göstermektedir.

3.5.2. Katılımcıların Öğretim Diline Göre Beyin Göçü Eğilimleri

Katılımcıların beyin göçü eğilimlerinde öğretim diline göre farklılık olup olmadığı bağımsız örneklem t testi araştırılmış ve bulgular Tablo 5’te sunulmuştur. Buna göre ölçeğin genelinde bölümde “H2b: Katılımcıların beyin göçü eğilimlerinde öğretim diline göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır” hipotezi test edilmiştir. Tüm ölçeğin p değeri 0,329’dur ve istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığından H2b hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 5: Katılımcıların Beyin Göçü Eğilimlerinin Öğretim Diline Göre Farklılıkları

		Levene Testi	T Testi					
		F	P	T	Df	P(2 yönlü)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı
Tüm Ölçek	Varyansların eşitliği varsayımı	0,957	0,329	- 0,022	317	0,982	-0,00129	0,05748
Gelecek Perspektifi ve Yaşam Standardı	Varyansların eşitliği varsayımı	0,252	0,616	- 0,547	317	0,585	-0,04837	0,08850
Kariyer Planlaması	Varyansların eşitliği varsayımı	0,892	0,346	- 0,865	317	0,388	-0,10153	0,11741
Ekonomik Zorluklar	Varyansların eşitliği varsayımı	0,004	0,949	- 0,119	317	0,905	-0,00862	0,07244
Çalışma Şartları	Varyansların eşitliği varsayımı	3,974	0,047	0,126	317	0,900	0,00920	0,07325
İş Güvenliği ve Meslek Düzenlemeleri	Varyansların eşitliği varsayımı	6,974	0,009	2,064	317	0,040	0,14080	0,06823

“Çalışma şartları” boyutunun p değeri 0,047; “iş güvenliği ve meslek düzenlemeleri” boyutunun p değeri 0,009’dur. Bu boyutlarda katılımcıların öğretim dili değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu farklılığın hangi öğretim dili değişkeninden kaynaklandığını tespit etmek için LSD testleri yapılmıştır. LSD testi sonucunda İngilizce eğitim alan katılımcılar ($\bar{x}$: 4,37) ile Türkçe eğitim alan katılımcılar ($\bar{x}$: 4,38) arasında Türkçe eğitim alan katılımcılar lehine anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. İş güvenliği ve meslek düzenlemeleri boyutunun LSD testi sonucunda İngilizce eğitim alan katılımcılar ($\bar{x}$: 4,55) ile Türkçe eğitim alan katılımcılar ($\bar{x}$: 4,69) arasında Türkçe eğitim alan katılımcılar lehine anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç her iki boyutta da Türkçe eğitim alan katılımcıların algılarının daha yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

3.5.3. Katılımcıların Sınıf Derecelerine Göre Beyin Göçü Eğilimleri

Katılımcıların beyin göçü eğilimlerinde sınıf derecelerine göre farklılık olup olmadığı Tek Yönlü Varyans (ANOVA) testi araştırılmış ve bulgular Tablo 6’da sunulmuştur. Buna göre ölçeğin genelinde bölümde “H2c: Katılımcıların beyin göçü eğilimlerinde sınıf derecelerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır” hipotezi test edilmiştir.

Tablo 6: Katılımcıların Beyin Göçü Eğilimlerinin Sınıf Derecelerine Göre Farklılıkları

Boyutlar	Grup No	Sınıf Derecele ri	N	$\bar{x}$	S.S.	F	Sig. (p)
Gelecek Perspektifi ve Yaşam Standardı	1	Hazırlık	17	4,76	,368	,781	,585
	2	1.Sınıf	29	4,44	,592		
	3	2.Sınıf	19	4,33	,638		
	4	3.Sınıf	20	4,45	,642		
	5	4.Sınıf	80	4,38	,727		
	6	5.Sınıf	87	4,40	,761		
	7	6.Sınıf	67	4,43	,739		
		Toplam	319	4,42	,703		
Kariyer Planlama sı	1	Hazırlık	17	3,03	,888	,880	,510
	2	1.Sınıf	29	3,28	,889		
	3	2.Sınıf	19	3,17	1,02		
	4	3.Sınıf	20	3,50	,988		
	5	4.Sınıf	80	3,32	,873		
	6	5.Sınıf	87	3,18	,943		
	7	6.Sınıf	67	3,07	,981		
		Toplam	319	3,21	,933		
Ekonomik Zorluklar	1	Hazırlık	17	4,35	,568	1,582	,152
	2	1.Sınıf	29	4,06	,642		
	3	2.Sınıf	19	4,22	,576		
	4	3.Sınıf	20	4,41	,487		
	5	4.Sınıf	80	4,24	,620		
	6	5.Sınıf	87	4,35	,531		
	7	6.Sınıf	67	4,39	,553		
		Toplam	319	4,30	,575		
Çalışma Şartları	1	Hazırlık	17	4,44	,550	1,080	,374
	2	1.Sınıf	29	4,36	,611		
	3	2.Sınıf	19	4,25	,799		
	4	3.Sınıf	20	4,60	,405		
	5	4.Sınıf	80	4,34	,568		
	6	5.Sınıf	87	4,31	,596		
	7	6.Sınıf	67	4,45	,541		
		Toplam	319	4,37	,581		
İş Güvenliği ve Meslek Düzenlemeleri	1	Hazırlık	17	4,66	,440	1,345	,237
	2	1.Sınıf	29	4,59	,381		
	3	2.Sınıf	19	4,63	,456		
	4	3.Sınıf	20	4,83	,366		
	5	4.Sınıf	80	4,55	,627		
	6	5.Sınıf	87	4,64	,509		
	7	6.Sınıf	67	4,76	,619		
		Toplam	319	4,65	,545		
Tüm Ölçek				4,19	,460	,685	,662

Anlamlı farklılık incelemesinde Sig. (p) değerine bakılmıştır. Tüm ölçeğin p değeri 0,662'dir. p değeri 0,05'ten büyük olduğundan H2c hipotezi reddedilmiştir. Ölçek boyutlar bazında değerlendirildiğinde de hiçbir boyut için istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

3.5.4. Katılımcıların Vatandaşlık Bilgisine Göre Beyin Göçü Eğilimleri

“H2d: Katılımcıların beyin göçü eğilimlerinde vatandaşlık durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır” hipotezi test edilmiştir. Tüm ölçeğin p değeri 0,000 olduğundan istatistiksel olarak anlamlıdır ve H2d hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 7: Katılımcıların Beyin Göçü Eğilimlerinin Vatandaşlık Bilgisine Göre Farklılıkları

Boyutlar	Grup No	Vatandaşlık Bilgisi	N	$\bar{x}$	S.S.	F	Sig. (p)
Gelecek Perspektifi ve Yaşam Standardı	1	TC	292	4,48	,663	12,065	,000
	2	Diğer	23	3,79	,863		
	3	Çift Vatandaşlık	4	3,91	,687		
		Toplam	319	4,42	,703		
Kariyer Planlaması	1	TC	292	3,19	,948	2,104	,124
	2	Diğer	23	3,53	,687		
	3	Çift Vatandaşlık	4	2,66	,608		
		Toplam	319	3,21	,933		
Ekonomik Zorluklar	1	TC	292	4,33	,569	6,60	,002
	2	Diğer	23	3,92	,517		
	3	Çift Vatandaşlık	4	3,95	,500		
		Toplam	319	4,30	,575		
Çalışma Şartları	1	TC	292	4,40	,566	4,836	,009
	2	Diğer	23	4,13	,592		
	3	Çift Vatandaşlık	4	3,75	1,07		
		Toplam	319	4,37	,581		
İş Güvenliği ve Meslek Düzenlemeleri	1	TC	292	4,70	,508	14,615	,000
	2	Diğer	23	4,15	,650		
	3	Çift Vatandaşlık	4	4,00	,816		
		Toplam	319	4,65	,545		
Tüm Ölçek				4,19	,460	8,190	,000

Boyutların anlamlılık değerleri analiz edildiğinde bakıldığında “kariyer planlaması” boyutu ($p=0,124$) hariç tüm boyutlar için hipotez kabul edilmiştir. Bu değer 0,05’ten büyüktür. Böylece H6b alt hipotezi kabul edilmediği görülmüştür.

3.5.5. Katılımcıların Daha Önce Yurt Dışına Seyahat Etmiş Olma Durumuna Göre Beyin Göçü Eğilimleri

Katılımcıların beyin göçü eğilimlerinde vatandaşlık durumlarına göre farklılık olup olmadığı bağımsız örneklem T testiyle araştırılmış ve bulgular Tablo 8’de sunulmuştur. Buna göre ölçeğin genelinde “H2e: Katılımcıların beyin göçü eğilimlerinde yurtdışına seyahat etmiş olma durumlarına göre istatistiksel olarak

anlamlı bir farklılık bulunmaktadır” hipotezi test edilmiştir. Analiz sonucunda tüm ölçeğin p değeri 0,370 olarak hesaplanmış ve H2e hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 8: Katılımcıların Beyin Göçü Eğilimlerinin Daha Önce Yurt Dışına Seyahat Etmiş Olma Durumlarına Göre Farklılıkları

		Levene Testi	T Testi					
		F	P	T	Df	P(2 yönlü)	Ortalama Farkı	Std Hata Farkı
Tüm Ölçek	Varyansların eşitliği varsayımı	0,825	0,370	-0,993	33	0,328	-0,17699	0,17791
Gelecek Perspektifi ve Yaşam Standartı	Varyansların eşitliği varsayımı	1,590	0,216	-1,132	33	0,266	-0,22619	0,19980
Kariyer Planlaması	Varyansların eşitliği varsayımı	0,257	0,616	-0,242	33	0,810	-0,10714	0,44299
Ekonomik Zorluklar	Varyansların eşitliği varsayımı	0,089	0,768	-0,713	33	0,481	-0,16429	0,23027
Çalışma Şartları	Varyansların eşitliği varsayımı	2,115	0,155	0,431	33	0,669	0,10714	0,24836
İş Güvenliği ve Meslek Düzenlemeleri	Varyansların eşitliği varsayımı	11,022	0,002	-2,794	33	0,009	-0,69048	0,24712

Boyutlar açısından bulgular incelendiğinde “iş güvenliği ve meslek düzenlemeleri” boyutunun p değeri ise 0,002 olarak bulunduğundan bu boyut için hipotez kabul edilmiştir. Bu farklılığın hangi değişkenden kaynaklandığını tespit etmek için LSD testi yapılmıştır. Daha önce yurt dışına seyahat etmiş olan katılımcılar ($\bar{x}$:4,58) ile daha önce yurt dışına seyahat etmemiş katılımcılar ($\bar{x}$:4,68) arasında daha önce yurt dışına seyahat etmemiş katılımcılar lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu, daha önce yurt dışına seyahat etmemiş katılımcıların “iş güvenliği ve meslek düzenlemeleri” boyutunu daha yüksek düzeyde algıladıklarını göstermektedir.

3.5.6. Katılımcıların Yurt Dışı Bağlantısına Sahip Olma Durumuna Göre Beyin Göçü Eğilimleri

Katılımcıların beyin göçü eğilimlerinde yurt dışı bağlantısına göre farklılık olup olmadığı bağımsız örneklem T testiyle araştırılmış ve bulgular Tablo 9’da sunulmuştur. Buna göre ölçeğin genelinde “H2f: Katılımcıların beyin göçü eğilimlerinde yurt dışı bağlantısına sahip olma durumlarına göre istatistiksel

olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır” hipotezi test edilmiştir. Analiz sonucunda tüm ölçeğin p değeri 0,893 olarak hesaplanmış ve H2f hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 9: Katılımcıların Beyin Göçü Eğilimlerinin Yurt Dışı Bağlantısına Sahip Olma Durumlarına Farklılıkları

		Levene Testi	T Testi					
		F	P	T	Df	P(2 yönlü)	Ortalama Farkı	Std. Hata Farkı
Tüm Ölçek	Varyansların eşitliği varsayımı	0,018	0,893	0,274	33	0,786	0,04085	0,14930
Gelecek Perspektifi ve Yaşam Standardı	Varyansların eşitliği varsayımı	0,454	0,505	0,430	33	0,670	0,07226	0,16811
Kariyer Planlaması	Varyansların eşitliği varsayımı	0,367	0,549	-0,375	33	0,710	-0,13753	0,36627
Ekonomik Zorluklar	Varyansların eşitliği varsayımı	0,737	0,397	1,186	33	0,244	0,22308	0,18812
Çalışma Şartları	Varyansların eşitliği varsayımı	0,040	0,842	0,408	33	0,686	0,08392	0,20566
İş Güvenliği ve Meslek Düzenlemeleri	Varyansların eşitliği varsayımı	0,574	0,454	-0,833	33	0,411	-0,18765	0,22514

Boyutlar açısından incelendiğinde de istatistiksel bir anlamlılık değerine rastlanmadığından her bir boyut için hipotez reddedilmiştir.

3.5.7. Katılımcıların Yurt Dışı Çalışma Koşullarını Araştırmış Olmalarına Göre Beyin Göçü Eğilimleri

Katılımcıların beyin göçü eğilimlerinde yurt dışı çalışma koşullarını araştırmış olup olmamalarına göre farklılık olup olmadığı bağımsız örneklem T testiyle araştırılmış ve bulgular Tablo 10’de sunulmuştur. Buna göre ölçeğin genelinde “H2f: Katılımcıların beyin göçü eğilimlerinde yurt dışı çalışma koşulları araştırması yapmış olmasına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık

bulunmaktadır” hipotezi test edilmiştir. Analiz sonucunda tüm ölçeğin p değeri 0,330 olarak hesaplanmış ve H2f hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 10: Katılımcıların Beyin Göçü Eğilimlerinde Yurt Dışı Çalışma Koşullarını Araştırmış Olma Durumlarına Göre Farklılıkları

	Levene Testi	T Testi					
	F	P	T	Df	P(2 yönlü)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı
Tüm Ölçek	0,978	0,330	0,042	33	0,967	0,00752	0,18054
Gelecek Perspektifi ve Yaşam Standartı	0,031	0,862	0,827	33	0,414	0,16667	0,20156
Kariyer Planlaması	7,958	0,008	-0,841	33	0,406	-0,36905	0,43871
Ekonomik Zorluklar	1,208	0,280	0,401	33	0,691	0,09286	0,23147
Çalışma Şartları	0,097	0,757	0,287	33	0,776	0,07143	0,24874
İş Güvenliği ve Meslek Düzenlemeleri	0,159	0,693	-0,087	33	0,931	-0,02381	0,27477

Boyutların anlamlılık değerleri incelendiğinde “kariyer planlaması (p:0,008)” boyutu hariç diğer boyutlar için H2g hipotezi kabul edilememiştir. Kariyer planlaması boyutu ile katılımcıların yurt dışı çalışma koşullarını araştırmış olma durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edildiğinden farklılığın hangi değişkenden kaynaklandığını anlamak için LSD testi yapılmıştır. Yurt dışı çalışma koşullarını araştırmış olan katılımcılar ($\bar{x}$:3,20) ile yurt dışı çalışma koşullarını araştırmamış katılımcılar ($\bar{x}$:3,25) arasında yurt dışı çalışma koşullarını araştırmamış katılımcılar lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu durum yurt dışı çalışma koşullarını araştırmamış katılımcıların kariyer planlaması boyutunu daha yüksek düzeyde algıladıklarını göstermektedir.

V. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma tıp eğitimi alan hekim adaylarının beyin göçü eğilimlerini araştırmaya ve beyin göçüne dikkat çekmeye odaklanmıştır. Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerine anket uygulayarak ampirik bir uygulama

gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler bilimsel analize tabi tutulmuştur. Bu çerçevede araştırmaya katılan öğrencilerin demografik ve tanıtıcı bilgileri incelendiğinde %53,9'unun kadın, %46,1'inin erkek olduğu; %72,7'sinin Türkçe eğitim alırken %27,3'ü İngilizce eğitim aldığı, %40,8'i pasaport sahibi iken %59,2'sinin pasaportunun olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların ancak %29,2'si daha önce yurt dışına seyahat ettiği ve %62,7'sinin de yurt dışında tanıdıklarının bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak katılımcı öğrencilerin %71,2'si yurt dışında çalışma koşulları hakkında araştırma yapmış olup %68'i bu araştırmayı yaparken sosyal medya araçlarını kullandığı bilgisi elde edilmiştir.

Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinin beyin göçü eğilimlerini belirlemek için yapılan frekans analizine göre katılımcıların beyin göçü eğilimleri olduğu kabul edilmiştir. Ölçeğin boyutlarını belirlemek amacıyla da AFA ve devamında farklılık analizleri yapılmıştır. AFA'ya göre ölçek önermeleri 5 boyutta toplanmıştır. Literatürde yapılan araştırmalar incelendiğinde Uzun vd. (2021)'nin çalışmasında öğrencilerin %52,9'unun göç etmeyi düşündüğü belirtilmiştir. Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinin beyin göçü eğilimlerinin var olduğu ve %71,2 oranında katılımcının yurt dışında çalışma imkanlarını araştırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu anlamda iki çalışmanın da benzer sonuçlara eriştiği ve tıp eğitimi alan öğrencilerin beyin göçü eğilimlerinin yüksek olduğu ifade edilebilir.

Dodani ve Laporte (2005) çalışmalarında yüksek ücret, yaşam kalitesinin yükselmesi, siyasi ve ekonomik istikrar gibi nedenlerle sağlık personelinin göç etme eğiliminde olduğunu belirtmişlerdir. Sağır (2006), yurt dışına gitme kararlarında gelir düzeyinin de içinde olduğu ekonomik faktörlerin hem itici hem çekici temel belirleyicisi olduğuna işaret etmektedir. Yılmaz (2019) da çalışmasında beyin göçüne ilişkin sebeplerde ekonomik sebepler, menşe ülkedeki bilimsel ve akademik koşulların yetersizliğine değinmiştir. Aydan (2023) beyin göçünü incelediği çalışmasında doktorların göç kararında siyasi, ekonomik, bireysel, ailevi pek çok etkenin yattığını belirtmiş, hasta yoğunluğu ve iş yükü, çalışma saatleri, nöbetler, eğitim, araştırma, kariyer imkânı, ücretler ve sağlıkta şiddet konularının da etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmada da frekans analizi sonuçları doğrultusunda gelecek endişesi, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, düşük yaşam standardı, teşvik ek ödeme sistemi, ücret düzeyinin yetersizliği, mesleki gelişme imkanlarının yetersizliği, çalışma saatlerinin fazla olması, mesleğin itibarsızlaştırılması, sağlık çalışanlarını korumaya yönelik hukuki ve idari düzenlemelerin yetersizliği, çalışma ortamında mobbinge maruz kalma, yüksek vergi oranları, mezuniyet sonrası zorunlu hizmet faktörlerinin katılımcıların beyin göçü eğilimlerini yüksek oranda etkilediği ifade edilebilir. Bu anlamda literatürdeki çalışmalarla benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Araştırmada tıp fakültesinde eğitim gören öğrencilerin göç etme eğilimlerinin olduğu belirlenmiştir. Bunun için politika yapıcılarını sağlık sektörü paydaşlarını kapsayacak geniş bir çalıştay düzenlemeli ve konuyu tartışmalı ve bunun devamında beyin göçü eğiliminin tersine döndürülmesine ilişkin ortaya konulan öneriler değerlendirilmelidir.

Kadın katılımcıların iş güvenliği ve meslek düzenlemeleri boyutunu daha yüksek düzeyde algıladıkları; pasaporta sahip olmayan katılımcıların çalışma şartları boyutu ile iş güvenliği ve meslek düzenlemeleri boyutunu daha yüksek düzeyde algıladıkları; daha önce yurt dışına seyahat etmemiş olan katılımcıların iş güvenliği ve meslek düzenlemeleri boyutunu daha yüksek düzeyde algıladıkları; yurt dışında çalışma koşullarını araştırmayan katılımcıların kariyer planlaması boyutunu daha yüksek düzeyde algıladıkları tespit edilmiştir. Buna göre erkek katılımcılar ile yurt dışına seyahat etmiş katılımcılara iş güvenliği ve meslek düzenlemelerine dair; yurt dışında çalışma koşullarını araştıran katılımcılara Türkiye’deki kariyer planlamalarına dair eğitimler verilebilir.

Beyin göçü eğilimine ilişkin frekans analizi sonucuna göre “Gelecek Perspektifi ve Yaşam Standardı” boyutunda yer alan gelecek endişesi, siyasi istikrarsızlık ve düşük yaşam standardı çok yüksek düzeyde bulunmuştur. Buna göre ekonomik ve siyasi istikrarı sağlayacak politik adımlar atılması önerilmektedir. Bunun dışında gelecek endişesini giderecek ve yaşam standardını yükseltecek uygulamaların neler olabileceğinin anket, görüşme vb. yöntemlerle araştırılması ve buna ilişkin düzenlemeler yapılması önerilmektedir.

Beyin göçü eğilimine ilişkin frekans analizi sonucuna göre “Kariyer Planlaması” boyutunda ailevi nedenlerin düşük düzeyde çıktığı tespit edilmiştir. Bundan dolayı ailevi nedenlerin göç etme eğilimi üzerinde etkili olmadığını söylemek mümkündür. Mezuniyet sonrası uzman olma baskısı ve zorunlu hizmet uygulaması ise yüksek düzeydedir. Buna ilişkin olarak mezuniyet sonrasında doktor adaylarına kariyer planlaması noktasında destekler verilmesi önerilmektedir.

“Ekonomik Zorluklar” boyutu incelendiğinde teşvik ek ödeme sistemi baskısı ve teşvik ek ödemelerin emeklilik hesaplarına dahil edilmemesi yüksek düzeydeyken, ücret düzeyinin yetersizliği, yüksek vergi oranları ve ekonomik istikrarsızlık ise çok yüksek düzeyde bulunmuştur. Bu bağlamda maaş iyileştirilmesinin yapılması ve bunun emekliliğe de yansıtılması, özlük haklarının yeniden düzenlenmesi, doktorlara özel olarak vergi indirimleri yapılması önerilmektedir.

“Çalışma Şartları” boyutunda mesleki gelişme imkanlarının yetersizliği ve sağlık birimlerindeki altyapı yetersizliği yüksek düzeyde, çalışma ortamında mobbinge maruz kalma, hasta sayılarının ve çalışma saatlerinin fazla olması ise

çok yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Hastanelerin ve tıp fakültelerinin mesleki gelişimi destekleyecek şekilde yeniden düzenlenmesi ve mesleki gelişime ilişkin olanaklarının iyileştirilmesi önerilmektedir. Çalışma ortamında mobbinge maruz kalma durumları için mobbingden korunmaya yönelik eğitimlerin verilmesi ve halkın bilinç düzeyinin yükseltilmesi, hasta sayılarının ve çalışma saatlerinin yeniden düzenlenmesi önerilmektedir.

“İş Güvenliği ve Meslek Düzenlemeleri” boyutunda hastanelerin güvenliğini sağlamaya yönelik idari düzenlemelerin yetersizliği, sağlık çalışanlarını korumaya yönelik hukuki düzenlemelerin yetersizliği ve mesleğin itibarsızlaştırılmasının çok yüksek düzeyde olduğu anlaşılmıştır. Hastanelerin güvenliğinin sağlanması, acil girişler dışında hastane girişlerine X-ray cihazlarının konulması ve yeterli güvenlik personelinin çalıştırılması önerilmektedir. Ayrıca sağlık çalışanlarını korumaya yönelik ek kanunların çıkarılması, sağlık çalışanlarının önemine ilişkin olarak eğitimler verilerek bilinç düzeyinin yükseltilmesi önerilmektedir.

Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde daha sonra yapılacak çalışmalara fayda sağlayacak öneriler şu şekildedir:

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde beyin göçüne ilişkin çalışmalarda tıp eğitimi alan öğrenciler üzerindeki çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda farklı dönemlerde ve farklı tıp fakültelerinde bu çalışmanın yeniden yapılması ve verilerin güncel tutulması,

Bu çalışma tıp eğitimi alan öğrencilerin beyin göçü eğilimlerini incelemektedir. Tıp eğitimini tamamlayıp doktor olan bireylerden kaçının gerçek anlamda yurt dışında çalışmaya başladığının tespit edilmesi ve bu alanda çalışmaların yapılması,

Bunlar dışında yurt dışında çalışıp geri dönen doktorlar üzerinde çalışma yapılması önerilmektedir. Böylece doktorlarda tersine beyin göçü incelenecek ve tersine beyin göçünü etkileyen faktörler tespit edilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, H. E. (2018). Yapı Geçerliliği için Doğrulayıcı Faktör Analizi: Uygulamalı Bir Çalışma. Bitlis Eren Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 7(2), 186 - 198.
- Arslan, N. (2016). Beyin Göçü ve Kalkınma: Türkiye'nin Kalkınmasında Türk Bilim Diaspora Ağlarının Rolü. (Yayınlanmış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, İstanbul. YÖK. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Aydan, S. (2023). Hekim Göçü Açısından Türkiye'nin Çalışma Koşullarının Değerlendirilmesi. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 26(3), 895 - 920.
- Bakırtaş, T., Kandemir, O. (2010). Gelişmekte Olan Ülkeler ve Beyin Göçü: Türkiye Örneği. Kastamonu Eğitim Dergisi, 18(3), 961-974.
- Bhagwati, J., Hamada, K. (1974). The Brain Drain, International Integration of Markets for Professionals and Unemployment. Journal of Development Economics, 19 - 42.
- Can, A. (2017). SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi (5. b.). Pegem Akademi, Ankara.
- Chang, H.J., Lee, M.C. (2017). Applying Computer Simulation to Analyze the Normal Approximation of Binominal Distribution. Journal of Computers, 28(5), 116-131.
- Dodani, S., LaPorte, R. E. (2005). Brain drain from developing countries: How can brain drain be converted into wisdom gain? Journal of the Royal Society of Medicine, 98, 487-491.
- Ercan, İ., Kan, İ. (2004). Ölçeklerde Güvenirlilik ve Geçerlilik. Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 30(3), 211-216.
- Erdoğan, İ. (2003). Brain Drain and Turkey. Educational Sciences-Theory&Practice, 3(1), ss.96-100.
- Gökçe, B. (2004). Toplumsal Bilimlerde Araştırma (4. b.). Savaş Yayınevi, Ankara.
- Hair, J., Anderson, R., Black, B., Babin, B. (2016). Multivariate Data Analysis. Pearson Education.
- İslamoğlu, A.H., Alnaçık, Ü. (2019). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (6.b.). Beta Yayınları, İstanbul.
- Kurtuluş, B. (1999). Amerika Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü. Alfa Kitap, İstanbul.
- Mountford, A. (1997). Can a brain drain be good for growth in the source economy? Journal of Development Economics, 53, 287-303.

- Pazarcık, S. F. (2010). Beyin Göçü Olgusu ve Amerika Birleşik Devleti Üniversitelerinde Çalışan Türk Sosyal Bilimciler Üzerine Bir Araştırma. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Çanakkale. Erişim adresi: <https://acikerisim.comu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12428/639>
- Sarcan, E. (2022). Yüksek Vasıflı İşgücünün Göçü: Beyin Göçü. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(2), 69-75.
- Şencan, H. (2005). Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Tansel, A., Güngör, N. D. (2004). Türkiye'den Yurt Dışına Beyin Göçü: Ampirik Bir Uygulama. ERC Working Paper in Economic.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, (2024). İyi Hal (GoodStanding) Belgesi. <https://disab.saglik.gov.tr/TR-77584/iyi-hal-good-standing-belgesi.html> Erişim Tarihi: 07.05.2024.
- Tosun, S., Çerev, G. (2023). Acil Sağlık Hizmeti Çalışanlarının Ücret Tatmin Düzeyi ile Yaşam Memnuniyeti Algılarının Beyin Göçü Niyetine Etkisi Üzerine Bir Araştırma. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 12(1), 46-57.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2023). Uluslararası Göç İstatistikleri 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Goc-Istatistikleri-2021-45814> Erişim Tarihi: 02.05.2023.
- Uysal, İ., Kılıç, A. F. (2022). Normal distribution dilemma. Anadolu Journal of Educational Sciences International, 12(1), 220-248. doi: 10.18039/ajesi.962653
- Uzun, S.U., Kılıç, B.B., Yıldız, E. (2021). Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Beyin Göçüne Yönelik Tutumları ve İlişkili Etmenler, 5. Uluslararası ve 23. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi Özet Sözlü Bildiri, 518-519.
- Yıldırım, T. (2009). Sağlık Çalışanları ve Uluslararası Göç: Göç Nedenleri Üzerine Bir İnceleme. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 62(3), 87-94.
- Yılmaz, E. A. (2019). Uluslararası Beyin Göçü Hareketleri Bağlamında Türkiye'deki Beyin Göçünün Durumu. LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2), 220-232.
- Yükseköğretim Kurulu. (2023). YÖK Atlas, <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans.php?y=104210192> Erişim Tarihi: 12.06.2023.

BÖLÜM 2

Dünya Ticaret Örgütü’nün Etkisizleşen Rolü ve Çok Taraflılık Krizi: Ticaret Savaşları Çağında Küresel Ticaretin Yönü

Nil Sirel Öztürk¹

GİRİŞ

21.yüzyılın en belirgin ticaret olgularından biri, çok taraflı ticaret rejiminin zayıflaması ve korumacı politikaların yeniden yükselişe geçmesidir. Özellikle 2008 küresel finans krizinden sonra dünya ekonomisinde gözlenen büyüme yavaşlaması, ülkeleri daha içe dönük ve ulusal çıkar odaklı ticaret politikalarına yönlendirmiştir (Rodrik, 2012). Bu süreçte “kurallar temelli küresel ticaret sistemi” olarak tanımlanan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), işlevselliği sorgulanan bir yapıya dönüşmüş ve uluslararası ticaretin temel taşı olmaktan giderek uzaklaşmıştır (Chi, 2021).

Küresel ticaretin bu dönüşümünde en çarpıcı gelişmelerden biri, ABD’nin 2018 yılında başlattığı ticaret savaşı politikaları olmuştur. ABD yönetiminin özellikle Çin’e yönelik gümrük tarifelerini artırması, teknolojik kısıtlamalar getirmesi ve DTÖ tahkim organını bloke etmesi, çok taraflılık ilkesine doğrudan bir meydan okuma niteliği taşımaktadır (Bown, 2022). Bu gelişmelerin sadece ikili ticaret dengeleri değil, aynı zamanda küresel yatırım ortamı, piyasa beklentileri ve büyüme projeksiyonları üzerinde de ciddi etkileri olmuştur. Ticaret savaşları, böylece sadece dış ticaret istatistikleriyle sınırlı bir tartışma değil; makroekonomik belirsizliklerin yapısal bir kaynağı haline gelmiştir (Caldara et al., 2020).

Bu bağlamda ticaret politikası belirsizliği (Trade Policy Uncertainty – TPU) kavramı, son yıllarda hem iktisadi hem politik literatürde artan bir ilgiyle ele alınmaktadır. Bloom (2009) belirsizliğin yatırım kararlarını erteleyici ve büyümeyi yavaşlatıcı etkisine dikkat çekerken, Handley and Limão (2015) TPU’nun ihracat kararları ve piyasa giriş maliyetleri üzerindeki etkisini ampirik olarak ortaya koymuştur. Caldara et al. (2020) tarafından geliştirilen TPU endeksleri ise ticaret savaşları dönemlerinde piyasa oynaklığının ciddi biçimde arttığını göstermektedir. Ancak bu belirsizliğin kurumsal temelleri, özellikle DTÖ gibi çok taraflı yapılardaki zayıflama ile ilişkisi hâlâ yeterince tartışılmamaktadır.

¹ Dr., Trakya Üniversitesi Keşan Yusuf Çapraz Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu
ORCID ID: 0000-0002-6106-0029

DTÖ'nün bu süreçteki rolü, yalnızca bir hakem ya da norm koyucu olmaktan çıkmış; küresel kurallar sisteminin geleceği açısından temel bir belirsizlik kaynağı haline gelmiştir. Tahkim organının çalışamaz duruma gelmesi (Van den Bossche, 2015), gelişmiş ülkeler arasında artan bloklaşma eğilimi ve yeşil korumacılık uygulamalarının DTÖ normları ile çatışması, kurumsal çok taraflılığın meşruiyetini ve etkililiğini sorgulatan gelişmelerdir (Evenett, 2020). Bu nedenle TPU yalnızca gümrük vergileri veya tarife dışı engellerle sınırlı bir sorun değildir; aynı zamanda uluslararası ticaretin kurumsal çerçevesinin çözülmesine işaret eden çok katmanlı bir dönüşümdür.

Bu dönüşümün özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından doğurduğu etkiler önemlidir. Türkiye, Hindistan ve Brezilya gibi orta gelirli sanayi ekonomileri, hem DTÖ kurallarına bağımlı ihracat modelleri sürdürmekte hem de ticaret savaşlarının neden olduğu belirsizlik dalgalarına karşı daha kırılgan bir yapı sergilemektedir (Mattoo & Subramanian, 2008). Ticaret savaşlarının etkisiyle yaşanan kur dalgalanmaları, yatırım ertelemeleri ve dış ticaret hacmindeki oynaklık, bu ülkelerde makroekonomik dengesizlikleri artırmakta; dış ticarete dayalı kalkınma stratejilerini sorgulatmaktadır.

Bu çalışmada, ticaret savaşlarının küresel ticaret rejimi üzerindeki etkileri, DTÖ'nün işlevsel krizi ve makroekonomik belirsizlik kavramı çerçevesinde teorik olarak ele alınacaktır. Amaç, çok taraflılığın aşınmakta olduğu bu dönemde, kurumsal çözülmenin makro düzeydeki yansımalarını tartışmak ve gelişmekte olan ülkelerin bu yapı içinde nasıl bir konumlanma stratejisi geliştirmesi gerektiğine ışık tutmaktır. Çalışma, literatürdeki yapısal boşlukları tamamlamayı ve küresel ticaretin geleceğine ilişkin teorik bir değerlendirme sunmayı hedeflemektedir.

Bu çerçevede mevcut literatürün sistematik bir biçimde değerlendirilmesi gereklidir. Literatür taraması bölümünde, DTÖ'nün küresel ticaret üzerindeki etkisi, çok taraflılık ilkesi ve ticaret politikası belirsizliğine dair ampirik ve kuramsal bulgular incelenmektedir. Bu bulgular, DTÖ'nün giderek zayıflayan etkisinin ekonomi politığa nasıl yansıdığına ve gelişmekte olan ülkeler açısından nasıl bir kırılganlık yarattığına ışık tutmaktadır.

LİTERATÜR

Küresel ticaretin kurumsal çerçevesi üzerine yapılan çalışmalarda Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) rolü özel bir önem taşımaktadır. Bu çalışmalar, DTÖ'nün tarihsel olarak üstlendiği düzenleyici rolün zaman içinde nasıl evrildiğini, hangi alanlarda etkili olmaya devam ettiğini ve hangi noktalarda yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. Aşağıda, DTÖ'nün ticaret sistemine katkısı ve bu katkının zayıfladığı alanlara dair mevcut ampirik ve teorik literatür derlenmiştir.

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), kurulduğu 1995 yılından bu yana çok taraflı ticaret sisteminin kurumsal taşıyıcısı olarak küresel ticaretin düzenlenmesinde ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesinde merkezi bir rol üstlenmiştir. DTÖ'nün temel işlevleri arasında ticaret müzakerelerini yürütmek, anlaşmalara uyumu denetlemek, uyuşmazlıkları çözmek ve ticaretin serbestleşmesini sağlamak yer almaktadır (Calle, 2015; Radojević et al., 2024). Bununla birlikte, örgütün bu işlevleri yerine getirirken gelişmekte olan ülkelerin ticarettten adil şekilde yararlanmasını sağlamak gibi önemli bir sorumluluğu da vardır (Agreement, 2020; O'Callaghan, 2014).

Literatürde DTÖ'nün uluslararası ticaret üzerindeki etkisinin oldukça belirgin olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle DTÖ üyeliği ve anlaşmalarının, üye ülkelerin ihracat hacmini artırdığına ve küresel ticaret hacmini genişlettiğine dair birçok ampirik bulgu bulunmaktadır. Campos et al. (2024) tarafından yapılan bir meta-analiz, DTÖ'nün ticareti artırıcı etkisinin sektörler ve ülke grupları arasında farklılık gösterdiğini, ancak genel etkinin pozitif ve anlamlı olduğunu ortaya koymuştur. DTÖ'nün ticaretin öngörülebilirliğini artıran yapısı, firmaların yatırım ve üretim kararlarında güven ortamı oluşturmaya katkı sağlamaktadır (Rahman, 2023).

Ancak bazı çalışmalarda DTÖ'nün serbest ticareti teşvik ederken "adil ticaret" ilkeleri konusunda yetersiz kaldığına dikkat çekilmektedir. Solanki (2012), gelişmiş ülkelerin tarife dışı engeller yoluyla gelişmekte olan ülkelerin pazar erişimini sınırladığını, bu durumun DTÖ'ye yönelik eleştirileri artırdığını ifade etmektedir. Benzer şekilde Bhala (2009), Doha Kalkınma Gündemi'nin tıkanmasının gelişmekte olan ülkelerin çıkarlarının yeterince korunmadığını ortaya koyduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, örgütün yapısal reformlara ve karar alma süreçlerinde şeffaflığa ihtiyaç duyduğu dile getirilmektedir.

DTÖ'nün yalnızca ticaretin artışı değil, aynı zamanda kalkınma hedeflerine hizmet eden bir yapı olması gerektiği fikri öne çıkmaktadır. Özellikle yoksulluğun azaltılması, istihdamın artırılması ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması gibi alanlarda ticaretin bir araç olarak kullanılabileceği vurgulanmaktadır (WTO, 2022). Bu bağlamda, DTÖ'nün gelişmekte olan ülkeler için teknik yardım, kapasite geliştirme ve geçiş süresi tanıma gibi mekanizmalarla destek sunması önemli bir işlev olarak görülmektedir (Sugianto, 2023; WTO, 2022).

Literatürde DTÖ'nün etkinliğini sürdürebilmesinin kurumsal reformlara bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Dijital ekonomi, iklim krizi ve korumacılığın yükselmesi gibi çağdaş sorunlara karşı örgütün yapısal uyum kapasitesini artırması gerektiği savunulmaktadır (Chaisse & Rodríguez-Chiffelle, 2023). Örgütün meşruiyetini ve kapsayıcılığını artırmak adına, gelişmekte olan ülkelerin karar alma süreçlerine aktif katılımını sağlayacak kurumsal yeniden yapılanma

önerilmektedir ((Abuseridze, 2021); (Vijaya, 2002). Böylece DTÖ, yalnızca ticaretin serbestleştirilmesi değil, aynı zamanda küresel ekonomik yönetişimin adil ve sürdürülebilir biçimde yeniden tasarımı için temel bir yapı olma işlevini sürdürebilir.

2022 yılında yayımlanan kapsamlı bir değerlendirme çalışması, ticaret politikası belirsizliğinin (TPU) ekonomik belirsizliğin temel kaynaklarından biri olduğunu vurgulamakta ve bu belirsizliğin etkilerini modelleme ve ölçmeye yönelik kavramsal bir çerçeve sunmaktadır (Fajgelbaum & Khandelwal, 2022). Çalışmada, TPU'nun ticaret anlaşmalarındaki rolü ve gelecekteki araştırmalar için açık sorular ele alınmaktadır.

Si et al. (2024), Çin'deki kote olmayan reel sektör firmaları üzerine yaptıkları çalışmada, TPU'nun firma düzeyinde finansallaşmayı artırdığını ortaya koymaktadır. TPU'nun nakit tutma oranları, firma değeri ve reel ile finansal yatırımlar arasındaki getiri farkı üzerinden işletme davranışlarını etkilediği ve bu durumun reel ekonominin kaliteli gelişimini engellediği vurgulanmaktadır.

Benzer biçimde, Rodrigue et al. (2024), Çinli imalatçı firmalar verisiyle yürüttükleri çalışmada, TPU'nun kaynak tahsisini bozduğunu, ancak Çin'in DTÖ'ye katılımıyla TPU'nun azalması sonucu kaynakların daha verimli dağıldığını ve toplam verimlilikte %17 oranında artış sağlandığını ortaya koymaktadır.

Handley and Limão (2015), Portekiz'in Avrupa Topluluğu'na katılımını inceleyerek ticaret politikası reformlarının güvenilirliğinin firmaların yatırım ve ihracat kararlarını önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. Çalışma, resmî ticaret anlaşmalarının tek taraflı ticaret tercihleriyle kıyaslandığında TPU'yu azaltmada ve ticaret hacmini artırmada daha etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Aynı yazarlar tarafından gerçekleştirilen bir başka çalışmada ise, Çin'in DTÖ'ye katılımı özelinde TPU'nun azaltılmasının ihracat büyümesini nasıl desteklediği ve tüketici refahını artırdığı analiz edilmektedir (Handley & Limão, 2017). TPU'nun özellikle ihracata girişte yüksek sabit maliyetleri olan sektörlerde daha etkili olduğu ve refah üzerindeki etkisinin kalıcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu bulgularla uyumlu şekilde, Constantinescu et al. (2019), küresel finansal kriz sonrası dönemde ekonomik politika belirsizliğindeki artışın dünya ticaretindeki yavaşlamada önemli rol oynadığını ifade etmektedir. Çalışma, TPU'nun küresel değer zincirlerine bağlı ticaret akımlarını da olumsuz etkilediğini ve bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Olasehinde-Williams (2020), ABD'nin ticaret politikası belirsizliğinin küresel çıktı oynaklığını öngörme gücüne sahip olduğunu ileri sürmektedir. Çalışma, artan TPU'nun küresel ekonomik istikrar açısından ciddi riskler oluşturabileceğini ve ekonomik tahmin modellerinde bu değişkenin dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Öte yandan, ekonomik politika belirsizliği (EPU) ile ilgili çalışmalar da benzer kaygılara işaret etmektedir. Prüser and Schlösser (2019), zamanla değişen parametrelerle oluşturulmuş FAVAR modeli kullanarak, ekonomik politika belirsizliğinin (EPU) Avrupa'daki farklı ülkeler üzerindeki etkilerini analiz etmektedir. Çalışmada, özellikle kırılgan Güney Avrupa ülkelerinin (GIIPS) EPU şoklarına daha duyarlı olduğu, yatırımcıların tüketicilere göre daha güçlü tepki verdiği tespit edilmiştir.

Wu et al. (2024), yüksek volatiliteye sahip ülkelerde EPU'nun finansal istikrarı asimetrik şekilde etkilediğini ortaya koymaktadır. 'Quantile-on-Quantile' yöntemiyle yapılan analiz, her ülke için farklı derecede hassasiyet olduğunu ve politika yapımcıların bu asimetrisi dikkate alarak belirsizlik yönetimi stratejileri geliştirmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Apaitan et al. (2022), Tayland ekonomisi üzerine gerçekleştirdikleri çalışmada, belirsizlik artışının önce finansal piyasalarda ani daralmalara neden olduğunu ve bunun zamanla reel ekonomiye yayıldığını belirtmektedir. Özellikle dışa açık sektörlerde (ithalat, ihracat, sermaye piyasaları) bu etkinin daha belirgin olduğu vurgulanmaktadır.

Santana and Jackson (2012), tarife dışı engellerin (NTBs) tarım ve tarım dışı ürünler açısından farklılık gösterdiğini ve özellikle tarım ürünlerine ilişkin anlaşmazlıkların zamanla sınır ötesi değil, ülke içi düzenlemelere (behind-the-border) odaklandığını vurgulamaktadır. Çalışma, DTÖ bağlamında NTB'lerin sınıflandırılması için yeni çok taraflı bir araç önerirken, geçmişten günümüze şikayet konusu yapılan hükümlerin incelenmesiyle NTB'lerin evrimini ortaya koymaktadır.

Kurumsal dönüşüm ihtiyacı birçok çalışmada tekrar edilmektedir. Bollyky and Mavroidis (2017), DTÖ'nün günümüz ticaret yapısına ve küresel değer zincirlerinin karmaşıklığına uyum sağlayabilmesi için kurumsal yapısında dönüşüm gerektiğini savunmaktadır. Yazarlar, mevcut katı kuralların ötesine geçerek paylaşılan sosyal tercihler ve esnek düzenleyici iş birlikleri temelinde çok taraflı regülasyon sistemlerine geçilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Benzer biçimde, Higgott (2009), küresel ticaret rejiminin karşı karşıya olduğu sorunların yalnızca Doha Kalkınma Gündemi ile sınırlı olmadığını, daha geniş bir küresel ekonomik kriz bağlamında sistemsel zorluklara işaret ettiğini belirtmektedir. Açık pazarların OECD ülkelerinde halk desteğini yitirmesi ve

DTÖ'nün hedef ve ajandasındaki belirsizlikler örgütün işlevselliğini tehdit etmektedir.

Kurumsal reform ihtiyacını farklı yönleriyle ele alan bir diğer yaklaşımda Heckeley and Swinnen (2012), standartların ticarete NTB olarak işlev görebileceği kadar, işlem ve bilgi maliyetlerini azaltarak ticareti kolaylaştırabileceğini de belirtmektedir. Mevcut DTÖ anlaşmalarının (TBT ve SPS) özel standartlara yeterince yanıt veremediğini savunan yazarlar, gelişmekte olan ülkeler ve standart belirleyiciler arasında daha yoğun diyalog önerisinde bulunmaktadır.

DTÖ'nün sadece teknik bir yapının ötesinde, normatif dönüşümlere de yön verdiği vurgulanmaktadır. Shaffer (2014), DTÖ'nün yalnızca ulusal düzenlemelere uyumu sağlamadığını, aynı zamanda devlet ile piyasa arasındaki ilişkiyi yeniden yapılandırarak, bürokratik ve yargısal yönetim biçimlerini teşvik ettiğini ileri sürmektedir. Bu süreçte devletlerin DTÖ normlarına yalnızca tabi değil, aynı zamanda aktif biçimde uyarlayıcı ve dönüştürücü aktörler oldukları vurgulanmaktadır.

Benzer bir şekilde Petersmann (2014), DTÖ ve BM hukukundaki reform çabalarının çok katmanlı yönetim yapılarındaki yapısal sorunları ortaya çıkardığını ifade etmektedir. Yazar, ikili, bölgesel ve çoğulcu anlaşmaların BM ve DTÖ yükümlülüklerine uygun biçimde yorumlanması halinde uluslararası kamu mallarının daha etkin yönetilebileceğini savunmaktadır.

Zhou (2022), gelişen ekonomilerin (Brezilya, Hindistan, Çin) DTÖ sonrası dönemde ticaret hukuk kapasitelerini artırarak küresel ticaret sisteminde etkin aktörlere dönüştüklerini ve artık bu sistemi savunduklarını ileri sürmektedir. Buna karşılık ABD'nin kurduğu sistemi sorgular hale gelmesi, küresel yönetimdeki güç dengelerinin değiştiğini göstermektedir.

DTÖ'nün çok taraflılık ilkesine karşı artan ulusal eğilimler ise başka çalışmalarda sorgulanmaktadır. Aggarwal and Evenett (2013), küresel ekonominin parçalanmakta olduğunu ve hükümetlerin çok taraflı ticaret ilkelerinden uzaklaşarak iç pazarı önceleyen politikalara yöneldiğini belirtmektedir. Mega FTAs'ların (örneğin TPP ve TTIP) bu parçalanmayı önleyemeyeceğini ve çok taraflı ticaret iş birliğini yeniden canlandırmada yetersiz kalabileceğini savunmaktadırlar.

DTÖ'nün demokratikleşme potansiyeli ve zorlukları da değerlendirme konusu olmuştur. McGinnis and Movsesian (2000), DTÖ'nün serbest ticareti teşvik ederken aynı zamanda korumacı çıkar gruplarının etkisini azaltarak ulusal demokrasiyi güçlendirebileceğini iddia etmektedir. Ancak bu etkinin sağlanabilmesi için örgütün yetkisinin sınırlandırılması, uyuşmazlık çözüm

mekanizmasının şeffaflaştırılması ve özel çıkarların etkisinin azaltılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Öte yandan, Brown and Stern (2011), DTÖ'nün ticaretin serbestleştirilmesindeki merkezi rolünü yitirdiğini, birçok ülkenin ticaret engellerini tek taraflı olarak azaltmayı tercih ettiğini ifade etmektedir. Bu durum, küresel ticaret sisteminde daha karmaşık bir yönetim yapısının oluşmasına ve DTÖ disiplinlerinin yayılmasında yavaşlamaya yol açmaktadır.

DTÖ'nün işleyişinde önemli bir yer tutan uyumsuzluk çözüm mekanizmaları, literatürde hem meşruiyet hem de kurumsal etkinlik açısından kapsamlı biçimde ele alınmaktadır. Ahn (2021), "kamu kurumu" kavramının yorumlanmasındaki belirsizliğin DTÖ'nün meşruiyeti açısından sorun yarattığını ifade etmektedir. Özellikle Çin gibi devlet kapitalizmi uygulayan ekonomiler bağlamında bu tanımın küresel ticaret kurallarıyla nasıl örtüşeceği tartışmalıdır.

Benzer biçimde, Creamer (2019), Temyiz Organi'nin giderek işlevsiz hale gelmesinin ardında başta ABD olmak üzere bazı üyelerin memnuniyetsizliğinin yattığını belirtmektedir. Yazar, reform sürecinin üyelerin yönlendirmesiyle, yargı bağımsızlığı korunarak yürütülmesi gerektiğini savunmaktadır.

Hopewell (2024), Temyiz Organi'nin bloke edilmesinin DTÖ kurallarının bağlayıcılığını fiilen ortadan kaldırdığını ve bunun gelişmekte olan ülkeler için politika alanını genişlettiğini savunmaktadır. Özellikle Endonezya ve Hindistan'ın davalardaki direnişi, kalkınmacı politikaların sürdürülmesine imkân tanımıştır.

Temyiz sisteminin işlevselliği dışında, yargısal yorumların içerdiği belirsizlik de vurgulanmaktadır. Sykes (2003), DTÖ'nün korunma önlemleri konusundaki yargılamalarının, bu önlemlerin geçerliliğini neredeyse imkânsız hale getirdiğini ve yorumlardaki tutarsızlığın koruma sisteminin etkinliğini zayıflattığını ileri sürmektedir. Özellikle "ciddi zarar" ve "nedensellik" tanımlarının yetersizliği vurgulanmaktadır.

Tüm bu sorunların temelinde meşruiyet krizi yattığını savunan çalışmalar da bulunmaktadır. Esty (2002), DTÖ'nün meşruiyet krizini aşabilmesi için karar alma süreçlerinin şeffaf ve kapsayıcı hale getirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Örgütün yoksulluk, çevre ve insan hakları gibi sosyal değerleri ticaret sistemiyle bütünleştirmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Davey (2014) ise uyumsuzluk çözüm sisteminin etkinliğini DTÖ'nün kurumsal meşruiyeti açısından kritik bulmakta, özellikle ABD, Çin ve AB gibi büyük aktörler arasındaki uyumsuzlukların yönetimi konusunda sistemin karşılaştığı operasyonel zorluklara dikkat çekmektedir.

Son olarak, Chase (2006), GATT ve DTÖ'nün altmış yıla varan tarihini siyaset, hukuk ve ekonomi ekseninde değerlendirerek kurumların başarısızlıklarını ve başarılarını ortaya koymaktadır. Yazar, bu üç boyutun birlikte ele alınmasının, sistemin gelecekteki politik sürdürülebilirliği açısından elzem olduğunu vurgulamaktadır.

Song and Agarwal (2023), DTÖ'nün başarısının tarihsel olarak ABD'nin hegemonik gücüne, ticaretin refah ve barış sağlayacağına olan inanca ve Soğuk Savaş'ın jeopolitik dinamiklerine dayandığını belirtmektedir. Ancak günümüzde ABD-Çin rekabeti, dijitalleşme ve COVID-19 sonrası tedarik zinciri sorunları gibi faktörler DTÖ'nün işlevselliğini tehdit etmektedir.

Brown and Stern (2006), GATT sisteminin başarısını karşılıklılık ve ayrımcılık yapmama ilkelerine dayandırmakta, ancak DTÖ'nün iç düzenlemelerde yeknesaklık arayışına yönelmesini eleştirmektedir. Yazarlar, DTÖ kurallarının ülkelerin iç politikalarına müdahale etmek yerine tarifeleri etkisiz kılacak uygulamalardan kaçınmayı amaçlaması gerektiğini savunmaktadır.

Low (2022), DTÖ'nün karşı karşıya olduğu sorunların sekizinin sistemseldiğini, bu sorunların disiplin uygulama, politika izleme ve şeffaflığı sağlama gibi temel işlevleri zayıflattığını ifade etmektedir. Bu nedenle, tam kural uyumu yerine, “yönetilen farklılıklar” modeliyle bir denge kurulması gerektiğini savunmaktadır.

Bu dönüşüm gerekliliği, yeni güçlerin sistemdeki ağırlığı ile birlikte daha da görünür hâle gelmektedir. Narlikar (2010), Brezilya, Hindistan ve Çin gibi yeni güçlerin DTÖ'ye dahil olmasıyla örgütün karmaşıklığının arttığını ancak aynı zamanda reform ve meşruiyet açısından yeni fırsatlar da doğduğunu ifade etmektedir. Bu aktörlerin varlığı, örgütün esneklik kapasitesini artırsa da, reform ihtiyacını da daha acil hale getirmiştir.

Wilkinson (2017), çok taraflı ticaret sisteminin kurumsal gelişiminin küresel ekonomik-politik gerçekliklerin gerisinde kaldığını ve bunun özellikle az gelişmiş ülkeleri olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Yazara göre, sistemdeki tarihsel eşitsizlikler hâlen devam etmekte ve yapısal reformlar olmaksızın yeni bir döneme girilmesi mümkün görünmemektedir.

Hsieh'in kitabına dayanan analizde, DTÖ'ye duyulan güvenin azalması ve Temyiz Organı'nın işlevsiz kalması gibi yapısal sorunların COVID-19 ve ABD-Çin gerginlikleriyle birleşerek çok taraflı ticaret sistemini derin bir krize sürüklediği belirtilmektedir. Hsieh, Asya ülkelerinin bölgesel yaklaşımlarının küresel düzeyde iş birliğini yeniden canlandırmak için umut vadettiğini ileri sürmektedir (Lee, 2022).

Wu et al. (2024), ekonomik politika belirsizliğinin (EPU) özellikle yüksek volatiliteye sahip ülkelerde finansal istikrarı olumsuz etkilediğini göstermektedir. Çalışma, ülkeler arası asimetrik etkileşimleri ortaya koyarak, geleneksel panel veri tekniklerinin bu farklılıkları yeterince açıklayamadığını vurgulamaktadır.

Benzer şekilde, Aggarwal and Evenett (2013), küresel finansal kriz sonrası ülkelerin ticarete ayrımcılık yapmama gibi ilkelerden uzaklaştığını ve korumacılığın kalıcı hale gelme riskini taşıdığını ifade etmektedir. Mega bölgesel anlaşmaların parçalanmayı tersine çevirmede yetersiz kalabileceği belirtilmiştir.

Down (2007), ticarete açıklık ile ekonomik volatilité arasında sanıldığı kadar aksine pozitif değil, ters yönlü bir ilişki olabileceğini savunmaktadır. Bu bulgu, refah devleti talebinin volatiliteden çok yapısal dönüşümlerle ilişkili olabileceğine işaret etmektedir.

Rodríguez (2025), ABD ve Avrupa'nın küresel para sistemindeki tekelleşen konumlarının gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasını sınırladığını ifade etmekte, özel çekme haklarının (SDR) genişletilerek likidite dağılımının daha eşit hale getirilebileceğini savunmaktadır.

Hale et al. (2013), küresel yönetimde yaşanan “tıkanıklığın” artan çok kutupluluk, kurumsal ataleti ve karmaşık sorunlarla ilişkili olduğunu belirtmektedir. Bu “ikinci düzey iş birliği” sorunları, geçmişteki başarıların bugünkü küresel sorunlara çözüm bulmayı zorlaştırdığını ortaya koymaktadır.

Pauly (2009), 2007 finansal krizinin, büyük devletlerin makroekonomik politika eşgüdümünde isteksiz kaldığını ve acil durum yönetimi dışında yenilikçi iş birliği mekanizmaları oluşturamadığını göstermektedir. Bu da uluslararası finansal istikrarın daha dayanıklı düzenlemelere olan ihtiyacını göstermektedir.

Bu çerçevede DTÖ'nün oynaklık üzerindeki potansiyel etkisi de incelenmiştir. Chowdhury et al. (2021), DTÖ'nün çok taraflı yapısı sayesinde ticaret oynaklığını azalttığını ve üyeler arasında daha istikrarlı ticaret ilişkileri sağladığını ileri sürmektedir. Çalışma, sabit etkiler ve olay çalışması yöntemiyle DTÖ üyeliğinin ticaret oynaklığı üzerindeki etkilerini analiz etmiştir.

Guerrieri (2010), küresel ekonomik krizlerin temelinde makroekonomik dengesizliklerin ve finansal düzenlemelerdeki yetersizliklerin yattığını belirtmektedir. IMF'nin gözetim işlevinin güçlendirilmesi ve çok taraflı makroekonomik eşgüdümün sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır.

Mansfield and Reinhardt (2008), DTÖ ve tercihli ticaret anlaşmalarının (PTA) sadece ticaret hacmini değil, aynı zamanda ticaretin oynaklığını da azaltarak küresel ekonomik istikrarı güçlendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu etki, daha önce göz ardı edilen önemli bir katkıdır.

Literatürde DTÖ'nün hem küresel ticaret hacmi üzerindeki etkisi hem de artan kurumsal sorunlara karşı verdiği yetersiz yanıtlar kapsamlı biçimde tartışılmıştır. Bu bölümde ise literatürün ortaya koyduğu sorunların son yıllarda pratikte nasıl tezahür ettiğine odaklanılmakta ve DTÖ'nün mevcut durumunu değerlendiren yapısal analizlere yer verilmektedir. Özellikle kurumun zayıflayan işlevi, çözülme eğilimindeki çok taraflılık yapısı ve ABD-Çin ticaret savaşı gibi gelişmelerin etkileri araştırma bölümünün temel çerçevesini oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMA

1. Çok Taraflı Ticaret Sisteminin Zayıflaması ve Korumacılığın Yükselişi

Son dönemde yapılan çalışmalar, çok taraflı ticaret sisteminin zayıflamakta olduğunu ve buna karşılık korumacılığın güç kazandığını ortaya koymaktadır. Ghibuțiu (2018), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi yerleşik çok taraflı yapıların etkinliğinin azaldığını ve bunun yerini ikili ve bölgesel ticaret anlaşmalarının almaya başladığını vurgular. Özellikle ABD'nin korumacı politikalarının küresel ticaret düzeni üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çeken çalışma, son DTÖ Bakanlar Konferansı'nın çok taraflılık üzerindeki sınırlı etkisini de analiz etmektedir. Bu çerçevede, ülkelerin DTÖ çerçevesindeki iş birliğinden uzaklaşarak daha dar kapsamlı ticaret düzenlemelerine yöneldiği ifade edilmektedir.

Benzer biçimde Zelicovich (2020), yeni sübvansiyon türlerinin yaygınlaşması, anti-damping ve telafi edici önlemlerin artması gibi gelişmelerin, uluslararası ticaret ilişkilerinde daha korumacı bir yapının ortaya çıktığını göstermektedir. Bu durumun, 20. yüzyıldan miras kalan kurallarla 21. yüzyılın ticaret politikaları arasında bir uyumsuzluk yarattığı ileri sürülmektedir. Yazar, çok taraflılığın halen geçerli ve gerekli olduğunu savunmakla birlikte, mevcut küresel güç dengelerinin ve ulusal önceliklerin bunu hayata geçirmede önemli engeller oluşturduğuna dikkat çeker.

Dawar (2018), ticaret politikasının dış politika aracı olarak kullanılmasının, ekonomik akılcılığı ikinci plana atarak DTÖ'nün kurumsal yapısını zayıflatıldığını belirtmektedir. Bu bağlamda, ticaretin siyasileşmesi ve çok taraflı normların dışlanması, sürdürülebilir kalkınma hedeflerini ve barışçıl uyumsuzluk çözüm mekanizmalarını tehdit etmektedir. Elsig (2019) ise küreselleşmeye yönelik toplumsal hoşnutsuzlukların ve artan korumacı eğilimlerin, küresel ticaret yönetişiminin meşruiyetini sorgulatır hale geldiğini ifade eder. Çalışma, kalkınma, göç, eşitsizlik, dijital ekonomi ve iklim değişikliği gibi sistemsel zorluklara bütüncül yaklaşılması gerektiğini savunur.

Karmakar (2007), bölgeselcilik eğiliminin yükselmesinin özellikle gelişmekte olan ülkeler için dışlayıcı sonuçlar doğurabileceğini, bu ülkelerin çoğu zaman kural koyma süreçlerinin dışında bırakıldığını belirtmektedir. Ancak çalışmada,

bu ülkelerin gelecekte küresel ticaret yönetiminde daha etkin roller üstlenebileceği ve DTÖ'nün yeniden canlanmasında liderlik edebileceği vurgulanır. Bu çerçevede, bölgesel anlaşmaların DTÖ kurallarıyla uyumlu hale getirilmesinin önemi vurgulanır.

Van Niekerk (2024) küresel ekonomik yönetişimin ciddi bir reformdan geçmesi gerektiğini savunur. Özellikle DTÖ, IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların Çin ve Hindistan gibi yükselen ekonomileri yeterince temsil edemediğini ifade eden yazar, ABD hegemonyasından çok kutuplu bir düzene geçişin gerekliliğine işaret eder. Bu durumun, Trump dönemiyle hız kazanan “küreselleşmeden geri çekilme” eğilimiyle örtüştüğü ileri sürülür.

Trommer (2024), 21. yüzyılın küresel ticaret sisteminin çok katmanlı ve hibrit yapılarla yönetildiğini, çok taraflı, bölgesel ve ikili kurumların birbirini tamamlayan ve bazen çelişen kurallar getirdiğini ifade eder. Ticaretin artık sadece ekonomik bir mesele değil, aynı zamanda iklim değişikliği, büyük veri yönetimi ve sosyal eşitsizlikler gibi alanlarla da doğrudan ilişkili olduğu vurgulanmaktadır.

Baru (2014), Çin gibi gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yükselişinin küresel ticaret sistemindeki güç dengelerini değiştirdiğini ve Doha Turu gibi müzakerelerde çıkmazlara yol açtığını belirtmektedir. Bu gelişmelerin, ülkeleri DTÖ dışında mega bölgesel anlaşmalara (TTIP, TPP gibi) yönlendirdiği ve bu anlaşmaların ya DTÖ'nün yerini alma ya da onun temelini güçlendirme potansiyeline sahip olduğu öne sürülmektedir.

Pauwelyn (2008), DTÖ'nün 1947 GATT döneminden bu yana değişen dış koşullara yeterince uyum sağlayamadığını, düşük tarifeler, artan finansal entegrasyon ve ticarete karşı çıkan yeni toplumsal güçlerin dikkate alınmadığını vurgular. Yazar, daha fazla demokratik katılımı ve çevre, tüketici ve işçi haklarına duyarlı yeni bir “gömülü liberalizm” modeline geçilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Bu değerlendirmeler, çok taraflı ticaretin yalnızca teknik değil, aynı zamanda normatif bir yönetim yapısına dayandığını ve DTÖ'nün bu yapıyı sürdürmekte zorlandığını göstermektedir. Artan bölgeselcilik, gelişmiş ülkelerin kendi çıkarlarını önceleyen düzenlemeleri ve DTÖ kurallarını aşındıran uygulamalar çok taraflılık ilkesini tehdit etmektedir.

2. Uyuşmazlık Çözüm Mekanizması, Temyiz Organı ve Reform Tartışmaları

Hughes (2023), DTÖ'nün uyuşmazlık çözüm sisteminin daha etkin hale getirilmesi için gerekli düzenlemeleri tanımlayarak, sistemdeki genel memnuniyetsizlik ortamında 2024 son tarihine kadar uygulanabilecek reformları tartışmaktadır. Çalışma, üyeler arasında sistemin nasıl değiştirileceği konusunda

görüş birliği sağlanamamasının, daha önceki reform girişimlerinin başarısız olmasına neden olduğunu vurgulamaktadır.

Davey (2022), DTÖ'nün uyuşmazlık çözüm mekanizmasının bir dönem “taç mücevheri” olarak anıldığını, ancak son yıllarda yaşanan gelişmeler nedeniyle bu işlevini yitirdiğini ifade etmektedir. Özellikle Temyiz Organı'nın işlevsiz hale gelmesi ve yeni panel raporlarının neredeyse tamamının temyize götürülerek hukuki bir belirsizlik durumunun ortaya çıkması, sistemin etkinliğini zayıflatmıştır. Yazar, mevcut sorunları gidermek amacıyla önerilen çeşitli reformları incelemektedir.

Creamer (2019), DTÖ'nün uyuşmazlık çözüm sisteminin yaşadığı krizin temelinde uzun süreli eylemsizlik ve özellikle ABD'nin sistemden duyduğu memnuniyetsizlik olduğunu belirtmektedir. ABD'nin Temyiz Organı üyelerinin yeniden atanmasını engelleme yönündeki stratejik hamleleri, sistemin temelini oluşturan kurallara dayalı çözüm yaklaşımını ciddi biçimde zayıflatmıştır. Çalışma, üyelerin yönlendireceği reform süreciyle yargı organı ile siyasi yapı arasındaki ilişkinin güçlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Hoekman and Mavroidis (2020), DTÖ reformunda yalnızca Temyiz Organı'na odaklanmanın yetersiz olduğunu, daha geniş kapsamlı bir yaklaşımla panel çalışmalarının kalitesinin artırılması gerektiğini belirtmektedir. Yazarlar, bağımsız ve tarafsız kararlar için kurumsal güvencelere sahip profesyonel hakemlerden oluşan sabit bir yapının kurulmasını önermekte ve yeniden yapılandırılmış tek aşamalı bir çözüm sisteminin güvenlik ve öngörülebilirlik hedeflerine ulaşmada etkili olabileceğini savunmaktadır.

Bown (2022), ABD'nin 2019'da DTÖ'nün uyuşmazlık çözüm sistemini işlevsiz hale getirme kararının, özellikle ABD'nin ticaret önlemlerine yönelik kararlar nedeniyle sisteme olan güvensizliğinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Çin'in benzersiz ekonomik modeli nedeniyle ticaret önlemleri konusunda yeni kurallar üzerinde uzlaşmanın sağlanamaması, reform ihtiyacını artırmaktadır.

Hoekman and Mavroidis (2020), DTÖ'nün yaşadığı mevcut krizi yalnızca dar anlamda uyuşmazlık çözümü bağlamında değil, kurumun genel işleyişi açısından da değerlendirmektedir. Uyuşmazlıkların çözümünde bağımsızlık ve tarafsızlığı sağlamak için bir denetleme komisyonunun kurulması ve nitelikli adayların seçilmesi gerektiğini vurgulayan yazarlar, çözüm sürecinin profesyonelleştirilmesini önermektedir.

Davey (2014), DTÖ'nün denetim işlevinin sınırlı görünürlüğü ve müzakere işlevinin zayıflaması nedeniyle, uyuşmazlık çözüm fonksiyonunun örgütün meşruiyeti açısından kritik bir rol oynadığını belirtmektedir. Ancak, sistemin

ABD, AB ve Çin gibi büyük güçler arasında anlaşmazlıkları çözmedeki kapasitesi konusunda ciddi soru işaretleri oluşmuştur.

McRae (2004), DTÖ uyuşmazlık çözüm sisteminin geleceğinin güvence altında olduğunu, hiçbir hükümetin sistemi tümünden kaldırmayı savunmadığını ifade etmektedir. Bununla birlikte, özellikle Cancun'daki başarısız müzakereler sonrasında üyelerin müzakereler yerine dava yoluna gitmesi sistem üzerindeki yükü artırmaktadır. Yazar, Viyana Sözleşmesi çerçevesindeki yorum ilkelerinin uygulamasını inceleyerek DTÖ içindeki çözüm mekanizmasının nasıl işlediğini açıklamaktadır.

Reinert (2024), ABD'nin Temyiz Organı'na yeni atamaları engellemesinin, sistemin kötü niyetle kullanımı anlamına geldiğini ve DTÖ'nün meşruiyetine zarar verdiğini ileri sürmektedir. Özellikle ABD'nin çelik sektörünü koruma amacıyla ulusal güvenlik istisnasına dayanarak yaptığı savunmaların temelsiz olduğu ifade edilmektedir.

Ahn (2021), DTÖ'nün "kamu kurumu" tanımına ilişkin içtihadının, özellikle Çin gibi devlet kapitalizmi uygulayan ekonomiler bağlamında, ciddi hukuki tartışmalara neden olduğunu belirtmektedir. Üye ülkeler arasındaki yapısal farklılıklar göz önüne alındığında, DTÖ sisteminin etkinliğinin ancak ciddi yasal ve kurumsal reformlarla sürdürülebileceği savunulmaktadır.

Bu tartışmalar, DTÖ'nün en güçlü yönlerinden biri olarak kabul edilen uyuşmazlık çözüm sisteminin siyasi müdahalelerle nasıl işlevsizleştirilebildiğini ve bu durumun örgütün bütün yapısal meşruiyetini sarstığını ortaya koymaktadır. Temyiz organındaki tikanıklık sadece hukuki değil, aynı zamanda politik bir krizdir.

3. ABD-Çin Ticaret Savaşı: Nedenleri, Dinamikleri ve Etkileri

Hua and Zeng (2022), ABD-Çin ticaret savaşının yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasi ve güvenlik temelli bir meydan okuma olarak şekillendiğini ifade etmektedir. Trump yönetimiyle başlayan bu savaşın, Ocak 2020'deki Kısmi Anlaşma'ya rağmen tam olarak sona ermediği ve çok uluslu şirketler ile kamuoyunun algısının da bu süreci etkilediği vurgulanmaktadır.

2022 yılında yayımlanan kapsamlı bir derleme çalışmasında, ABD'nin yaklaşık 350 milyar dolarlık Çin ithalatına gümrük vergisi uyguladığı, Çin'in ise 100 milyar dolarlık ABD ihracatına karşılık verdiği belirtilmektedir (WTO, 2022). Bu ticaret savaşının sadece iki ülkeyi değil, diğer ekonomileri de etkileyerek küresel ticarete ciddi bozulmalara yol açtığı ifade edilmektedir.

Esty (2002), DTÖ'nün meşruiyet krizinin, şeffaf olmayan karar alma süreçleri ve toplumsal beklentilerle yeterince ilişkilendirilemeyen ticaret politikalarından kaynaklandığını öne sürmektedir. Yazar, örgütün yoksullukla mücadele, çevre

koruması ve insan hakları gibi değerleri ticaret rejimine entegre etmesi gerektiğini savunmaktadır.

Shaffer (2021), ABD-Çin ticaret ilişkileri bağlamında, çok taraflı sistemin güçlendirilmesinin hem ikili hem de çok taraflı pazarlık süreçlerini kurumsal bir çerçevede yürütme fırsatı sunduğunu belirtmektedir. Bu yaklaşım, güç temelli bir sistem yerine normatif ve kurallara dayalı ticaret ilişkilerini desteklemektedir.

Itakura (2019), dinamik bir hesaplanabilir genel denge (CGE) modeli kullanarak ABD-Çin ticaret savaşının iki ülke GSYH'sinde sırasıyla %–1.35 ve %–1.41 oranında düşüşe neden olduğunu ve küresel değer zincirlerinin etkisiyle dünya GSYH'sinde yaklaşık 450 milyar dolarlık kayıp yaşandığını göstermektedir.

2023 yılında yayımlanan bir derleme çalışması, ABD-Çin ticaretinin toplam refahı artırmakla birlikte dağılımsal etkileri nedeniyle kazananlar ve kaybedenler yarattığını göstermektedir (Sacerdoti & de Stefano, 2025). Çin şokunun, ABD'de imalat sanayi istihdamındaki düşüşün temel nedeni olmadığı, ticaret savaşının ise istihdamı artırmakta başarısız olduğu ve refah kaybına neden olduğu belirtilmektedir.

Zhang (2000), ABD'nin Çin ile ticaret açığını abarttığını, bunun nedeninin Hong Kong üzerinden gerçekleşen ticaretin dışlanması olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, Çin'den ABD'ye yapılan ihracatın önemli bir bölümünün düşük katma değerli işleme malları olduğuna dikkat çekilmektedir.

Mavroidis and Sapir (2023), Çin'in DTÖ taahhütlerine ilişkin tek taraflı tepkilerin ve hareketsizliğin örgütün krizini derinleştireceğini ileri sürmektedir. Bu sorunun çözümü için mevcut çok taraflı kurallara yeni disiplinlerin eklenmesi gerektiği savunulmaktadır.

Wang et al. (2025), ABD-Çin ticaret savaşının ABD'deki reel ekonomik hasarı Çin'e kıyasla daha yüksek kıldığını, özellikle ABD şirketlerinde finansallaşma oranının savaş sonrası daha belirgin biçimde arttığını göstermektedir. Bu bulgular, ticaret savaşının ABD'ye beklenen ekonomik faydayı sağlamadığını ortaya koymaktadır.

Tüm bu bulgular, ABD'nin çok taraflı sistemden giderek uzaklaştığını, Çin'in ise mevcut yapıyı zorlayarak hem sistem içi hem sistem dışı stratejiler geliştirdiğini göstermektedir. Bu iki aktör arasındaki yapısal gerilim, yalnızca ticaret hacimlerini değil, DTÖ'nün normatif çerçevesini de derinden etkilemektedir.

Dolayısıyla ABD-Çin ticaret savaşı, sadece ikili düzeyde bir ekonomik çatışma olarak değil, aynı zamanda çok taraflı ticaret sisteminin krizinin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. DTÖ'nün bu kriz karşısında etkisiz

kalması, ticaretin kurlsızlaşması riskini artırmakta ve gelişmekte olan ülkeleri daha da kırılğan hale getirmektedir.

4. Yükselen Ekonomiler ve Küresel Ticaret Yönetişiminde Dönüşüm

DTÖ'nün mevcut krizinin anlaşılmasında yalnızca geleneksel büyük aktörlerin değil, yükselen ekonomilerin de artan rolü dikkate alınmalıdır. Çin, Hindistan ve Brezilya gibi ülkeler, artık sadece kurallara uyan değil, kuralları şekillendiren aktörler haline gelmiştir. Bu bölümde, yükselen ekonomilerin çok taraflı ticaret sistemindeki konumları ve bu konumların DTÖ'nün geleceği üzerindeki etkileri ele alınmaktadır.

Trebilcock (2022), Brezilya, Hindistan ve Çin gibi yükselen ekonomilerin DTÖ kurulduktan sonra hukukî kapasitelerini artırarak, çok taraflı müzakerelerde ve uyuşmazlık çözümünde daha etkili hale geldiklerini savunmaktadır. Bu durum, gelişmiş ülkeler tarafından oluşturulan ticaret rejiminin yeniden değerlendirildiğini göstermektedir.

Zhou (2022), yükselen ekonomilerin artık yalnızca DTÖ sistemine uyum sağlamakla kalmayıp, sistemin yönünü şekillendiren aktörlere dönüştüğünü belirtmektedir. Bu dönüşüm, ABD gibi öncü ülkelerin sistemden memnuniyetsizlik duymasıyla tezat oluşturmakta ve küresel yönetimdeki güç dengelerinin değiştiğini göstermektedir.

Kenkel and Destradi (2019), Brezilya ve Hindistan gibi yükselen güçlerin, müdahale normlarını tamamen reddetmeyip, bu normların uygulanma biçimini ve sorumlulukların adaletsiz biçimde dağıtılmasını sorguladıklarını ifade etmektedir. Bu tutum, daha adil bir küresel yönetim yapısına duyulan ihtiyaca işaret etmektedir.

Güven (2016), yükselen ekonomiler ile Dünya Bankası arasındaki ilişkiyi “sınırlı çeşitlilik” çerçevesinde tanımlamakta ve bu ülkelerin, sosyal sürdürülebilirlik projelerine katılırken, yönetim reformları gibi siyasi açıdan hassas alanlardan uzak durduğunu belirtmektedir. Bu durum, yükselen ekonomilerin politika özerkliğini koruyarak Banka ile pragmatik bir ilişki sürdürdüğünü göstermektedir.

Reyes-Heroles et al. (2020), küresel ticaret engellerinin artmasının yükselen ekonomiler üzerinde gelişmiş ekonomilere kıyasla daha değişken etkiler yarattığını vurgulamaktadır. Özellikle Çin-ABD ticaret geriliminin, küresel GSYH'yi %0.3 azaltabileceği, ancak bazı yükselen ekonomilerde hafif GSYH artışı yaratabileceği ifade edilmektedir.

Horner (2015), Güney-Güney ticaretinin artmakta olduğunu ve bu durumun geleneksel Kuzey-Güney ticaret yapısını dönüştürdüğünü savunmaktadır.

Güney-Güney ticareti, işlevsel yükselme fırsatları sunarken, aynı zamanda yeni bağımlılık ilişkileri ve eşitsizlikler de yaratabilir.

Zhao et al. (2023), 20 yükselen ekonomide finansal ve ticari küreselleşmenin toplam faktör verimliliği (TFP) üzerindeki etkilerini analiz ederek, ticaretin TFP'yi artırırken, finansal küreselleşmenin ve işgücünün uzun vadede olumsuz etkiler yarattığını göstermektedir.

Bu bulgular, yükselen ekonomilerin artık pasif alıcı değil, çok taraflı ticaret düzeninin yeniden şekillendirilmesinde aktif aktörler olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu dönüşüm, DTÖ'nün reform ihtiyacını daha da yakıcı hale getirmektedir. Zira gelişmiş ülkelerin etkisinin azalması ve yeni güçlerin farklı önceliklerle sisteme yön vermesi, mevcut normatif yapının sürdürülebilirliği konusunda soru işaretleri yaratmaktadır. Bu nedenle DTÖ'nün sadece teknik değil, siyasi meşruiyet temelinde de yeniden yapılanması kaçınılmaz görünmektedir.

SONUÇ

Küresel ticaret rejimi, 21. yüzyılın ikinci çeyreğine girerken ciddi bir kırılma noktasına ulaşmıştır. Çok taraflılığın taşıyıcısı olan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), hem kurumsal hem de normatif açıdan etkisizleşme sürecine girmiştir. Bu durum, yalnızca teknik aksaklıklarla açıklanamaz; aynı zamanda küresel güç dengelerinin yeniden şekillendiği, hegemonik liderliğin zayıfladığı ve ulusal önceliklerin çok taraflılığı ikincil plana ittiği bir yapısal dönüşümün parçasıdır. Bu durum sadece mevcut kuralların aşıldığını değil, aynı zamanda çok taraflı ticaret rejiminin yeniden tanımlanması gerektiğini de göstermektedir.

Literatürde de sıklıkla vurgulandığı üzere, DTÖ'nün kuruluşundan bu yana serbest ticaretin kurallar temelli bir yapı içinde geliştirilmesi hedeflenmişti. Ancak bu yapı, gelişmiş ülkelerin kendi çıkarlarını koruma refleksleriyle çatıştığında işlememekte ve gelişmekte olan ülkeler için öngörülebilirlik sağlamamaktadır. Doha Kalkınma Gündem'inin başarısızlığı, uyumsuzluk çözüm sisteminin tıkanması ve karar alma süreçlerindeki temsil adaletsizliği, bu yapısal işlevsizliklerin en görünür örnekleridir. Bu kırılganlık hali, gelişmekte olan ülkelerin küresel ticaret düzenine entegrasyonunda yapısal eşitsizlikleri daha da derinleştirmektedir.

Ticaret politikası belirsizliği (TPU) üzerine yapılan çalışmalarda, DTÖ'nün varlığı ve kurumsal istikrarı yatırım ve ihracat kararlarını olumlu yönde etkileyen bir unsur olarak değerlendirilmekteydi. Ancak son yıllarda bu etkinin giderek azaldığı ve DTÖ'nün belirsizliği azaltmak yerine bizzat belirsizlik kaynağı haline geldiği görülmektedir. ABD'nin tahkim sistemini bloke etmesi, Çin'e yönelik tek taraflı tarifeler ve misilleme mekanizmaları, sistemin normatif çerçevesini ciddi biçimde aşındırmıştır.

Araştırma bölümünde ele alınan dört temel boyut, bu çözülmenin yalnızca normatif değil, işlevsel olduğunu da gözler önüne sermektedir. DTÖ'nün mevcut krizi karşısında yapısal bir yanıt üretilmediğini ve bu nedenle çok taraflı ticaret sisteminin meşruiyet sorunu yaşadığını ortaya koymaktadır. Özellikle ABD-Çin ticaret savaşı, sadece ikili düzeyde bir ekonomik çatışma değil; aynı zamanda sistemin yönetsimsel kırılmağını ortaya seren bir sınav olmuştur. Her iki ülkenin de DTÖ'nün kararlarına riayet etmemesi, örgütün bağlayıcılık kapasitesini zayıflatmıştır.

Bu bağlamda, gelişmekte olan ülkeler için riskler daha da derinleşmiştir. Türkiye, Brezilya, Hindistan gibi DTÖ'ye yüksek bağlılık gösteren ülkeler, sistemin çökmesi hâlinde alternatif koruma mekanizmalarına sahip değildir. Bu ülkeler, hem ticaretin istikrarından hem de yatırım güvenliğinden mahrum kalma riskiyle karşı karşıyadır. DTÖ'nün yapısal reformlara gidememesi, gelişmekte olan ülkelerin küresel ticarete katılımını hem adaletsiz hem de kırılma hale getirmiştir. Bu bağlamda, çok taraflı rejime en fazla bağlı olan aktörlerin sistemin zayıflaması karşısında en savunmasız konumda kalmaları çarpıcı bir çelişki olarak ortaya çıkmaktadır.

Diğer yandan, yükselen ekonomilerin artan gücü yeni bir denge arayışını da beraberinde getirmektedir. Çin, Hindistan ve Brezilya gibi aktörler, yalnızca kurallara uyan değil, aynı zamanda kuralları şekillendiren bir pozisyona geçmeye başlamıştır. Ancak bu ülkelerin sistem içindeki etki alanı hâlâ sınırlıdır. Mevcut kurumsal yapılar, eski hegemonların çıkarlarına göre inşa edildiği için yükselen aktörlerin etkisini kurumsallaştıramamaktadır. Bu durum DTÖ'deki temsiliyet krizini derinleştirmektedir. Öte yandan, küresel güç dağılımındaki değişim, sistemin tek kutupluluktan çok kutupluluğa evrilmesine zemin hazırlamaktadır.

Ticaret savaşlarının doğurduğu dalgalanmalar, yalnızca ticaret verilerinde değil, aynı zamanda döviz kurları, doğrudan yatırımlar ve iş gücü piyasalarında da etkili olmaktadır. Bu yapısal etkiler, gelişmekte olan ülkelere büyüme modellerini doğrudan tehdit etmektedir. İhracata dayalı büyüme stratejilerinin sürdürülebilirliği, kurallı bir küresel rejimle mümkündür. Oysa mevcut durumda böyle bir rejim fiilen askıya alınmıştır. Bu durum, DTÖ gibi çok taraflı kurumların reforme edilmeden mevcut yapılarıyla sürdürülebilir olamayacağını göstermektedir.

DTÖ'nün meşruiyet krizini aşması ve yeniden küresel bir yönetim merkezi haline gelmesi için kapsamlı reformlara ihtiyaç vardır. Bu reformların yalnızca teknik değil, normatif ve siyasi düzlemde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Tahkim organının yeniden işler hâle getirilmesi, gelişmekte olan ülkelerin karar alma süreçlerine etkin katılımı ve çevre, insan hakları gibi sosyal normların sisteme entegre edilmesi bu yönde atılabilecek temel adımlardır. Aksi takdirde, örgütün yalnızca sembolik bir yapıya dönüşmesi kaçınılmaz hale gelecektir.

Ancak bu reformlar yapılmadığı sürece DTÖ'nün etkinliği yalnızca sembolik bir düzeyde kalacaktır. Örgütün adı var, kendisi yok bir yapıya dönüşmesi, küresel ticaretin kuralsızlaşması anlamına gelmektedir. Bu süreçte, en fazla zararı görecekteler ise sistemin kurallarına sadık kalan ve çok taraflılık ilkesine inanan gelişmekte olan ülkeler olacaktır. Gelişmekte olan ülkelerin çok taraflılık ilkesini savunmaya devam edebilmesi için DTÖ'nün yalnızca kurallar koyan değil, aynı zamanda adil düzenleyen bir kuruma dönüşmesi gerekmektedir.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında sonuç olarak, DTÖ'nün içinde bulunduğu kurumsal kriz, yalnızca ticaretin değil, küresel ekonomik yönetişimin de yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu yapılandırma sürecinde gelişmekte olan ülkelerin taleplerinin dikkate alınması, sürdürülebilir ve adil bir sistemin inşası açısından yaşamsal önemdedir. Aksi takdirde, çok taraflı ticaret sisteminin çöküşü, yalnızca ekonomik kayıplara değil, aynı zamanda küresel dengesizliklerin daha da derinleşmesine yol açacaktır.

KAYNAKÇA

- Abuseridze, G. (2021). Role of the WTO in the Development of International Trade and Economic Sustainability. *SOCRATES. Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes elektroniskais juridisko zinātnisko rakstu žurnāls / SOCRATES. Rīga Stradiņš University Faculty of Law Electronic Scientific Journal of Law*, 3(21), 82-89. <https://doi.org/10.25143/socr.21.2021.3.082-089>
- Aggarwal, V. K., & Evenett, S. J. (2013). A Fragmenting Global Economy: A Weakened <scp>WTO</scp>, Mega <scp>FTA</scp>s, and Murky Protectionism. *Swiss Political Science Review*, 19(4), 550-557. <https://doi.org/10.1111/spsr.12059>
- Agreement, M. (2020). Agreement Establishing the World Trade Organization. In.
- Ahn, D. (2021). Why Reform is Needed: WTO 'Public Body' Jurisprudence. *Global Policy*, 12(S3), 61-70. <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12929>
- Apaitan, T., Luangaram, P., & Manopimoke, P. (2022). Uncertainty in an emerging market economy: evidence from Thailand. *Empirical Economics*, 62(3), 933-989. <https://doi.org/10.1007/s00181-021-02054-y>
- Baru, S. (2014). Power shifts and new blocs in global trade. *Adelphi Series*, 54(450), 11-16. <https://doi.org/10.1080/19445571.2014.1019713>
- Bhala, R. (2009). Resurrecting the Doha Round: Devilish Details, Grand Themes, and China Too. *Tex. Int'l LJ*, 45, 1.
- Bloom, N. (2009). The impact of uncertainty shocks. *Econometrica*, 77(3), 623-685.
- Bollyky, T. J., & Mavroidis, P. C. (2017). Trade, Social Preferences and Regulatory Cooperation The New WTO-Think. *Journal of International Economic Law*, 20(1), 1-30. <https://doi.org/10.1093/jiel/jgw076>
- Bown, C. P. (2022). Trump Ended WTO Dispute Settlement. Trade Remedies are Needed to Fix it. *World Trade Review*, 21(3), 312-329. <https://doi.org/10.1017/s1474745622000039>
- Brown, A. G., & Stern, R. M. (2006). Global Market Integration and National Sovereignty. *The World Economy*, 29(3), 257-279. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2006.00782.x>
- Brown, A. G., & Stern, R. M. (2011). Free Trade Agreements and Governance of the Global Trading System. *The World Economy*, 34(3), 331-354. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2011.01333.x>
- Caldara, D., Iacoviello, M., Molligo, P., Prestipino, A., & Raffo, A. (2020). The economic effects of trade policy uncertainty. *Journal of monetary economics*, 109, 38-59. <https://doi.org/10.1016/j.jmoneco.2019.11.002>

- Calle, M. A. (2015). World Trade Organization (<sc>WTO</sc>). In *Wiley Encyclopedia of Management* (pp. 1-3): Wiley.
- Campos, R. G., Larch, M., Timini, J., Vidal, E., & Yotov, Y. V. (2024). *Does the WTO Promote Trade? A Meta-analysis* (1579-8666). (Documentos de Trabajo, Issue. <http://dx.doi.org/10.53479/37595>
- Chaisse, J., & Rodríguez-Chiffelle, C. (2023). WTO's legacy, roadblocks, and future in global economic regulation: an introduction. In *The Elgar Companion to the World Trade Organization* (pp. 1-20): Edward Elgar Publishing.
- Chase, K. A. (2006). The Evolution of the Trade Regime: Politics, Law, and Economics of the GATT and the WTO. *Perspectives on Politics*, 4(03). <https://doi.org/10.1017/s1537592706680365>
- Chi, M. (2021). Regulation of special economic zones through regional trade agreements: confronting the synergy issue. *Journal of International Economic Law*, 24(2), 423-442.
- Chowdhury, A., Liu, X., Wang, M., & Wong, M. C. S. (2021). The Role of Multilateralism of the WTO in International Trade Stability. *World Trade Review*, 20(5), 668-689. <https://doi.org/10.1017/s1474745621000057>
- Constantinescu, C., Ruta, M., & Mattoo, A. (2019). Policy Uncertainty, Trade, and Global Value Chains: Some Facts, Many Questions. In: World Bank, Washington, DC.
- Creamer, C. D. (2019). From the WTO's Crown Jewel to its Crown of Thorns. *AJIL Unbound*, 113, 51-55. <https://doi.org/10.1017/aju.2019.1>
- Davey, W. J. (2014). The WTO and Rules-Based Dispute Settlement: Historical Evolution, Operational Success, and Future Challenges. *Journal of International Economic Law*, 17(3), 679-700. <https://doi.org/10.1093/jiel/jgu031>
- Davey, W. J. (2022). WTO Dispute Settlement: Crown Jewel or Costume Jewelry? *World Trade Review*, 21(3), 291-300. <https://doi.org/10.1017/s1474745622000106>
- Dawar, K. (2018). *Protectionism and international diplomacy*, 6(10). <https://doi.org/10.17265/2328-2134/2018.10>
- Down, I. (2007). Trade Openness, Country Size and Economic Volatility: The Compensation Hypothesis Revisited. *Business and Politics*, 9(2), 1-20. <https://doi.org/10.2202/1469-3569.1201>
- Elsig, M., Hahn, M. J., & Spilker, G. . (2019). The Shifting Landscape of Global Trade Governance. In: Cambridge University Press.

- Esty, D. C. (2002). The World Trade Organization's legitimacy crisis. *World Trade Review*, 1(1), 7-22. <https://doi.org/10.1017/s1474745601001021>
- Evenett, S. J. (2020). Sicken thy neighbour: The initial trade policy response to COVID-19. *The World Economy*, 43(4), 828-839. <https://doi.org/10.1111/twec.12954>
- Fajgelbaum, P. D., & Khandelwal, A. K. (2022). The economic impacts of the US–China trade war. *Annual Review of Economics*, 14(1), 205-228.
- Ghibuțiu, A. (2018). The retreat of trade multilateralism and the assault of protectionism. *Revista de Economie Mondiala/The Journal of Global Economics*, 10(2), 18-48.
- Guerrieri, P. (2010). Multipolar governance and global imbalances. *International Affairs*, 86(3), 681-692. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2010.00905.x>
- Güven, A. B. (2016). The World Bank and Emerging Powers: Beyond the Multipolarity–Multilateralism Conundrum. *New Political Economy*, 22(5), 496-520. <https://doi.org/10.1080/13563467.2017.1257596>
- Hale, T., Held, D., & Young, K. (2013). Gridlock: From Self-reinforcing Interdependence to Second-order Cooperation Problems. *Global Policy*, 4(3), 223-235. <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12068>
- Handley, K., & Limão, N. (2015). Trade and Investment under Policy Uncertainty: Theory and Firm Evidence. *American Economic Journal: Economic Policy*, 7(4), 189-222. <https://doi.org/10.1257/pol.20140068>
- Handley, K., & Limão, N. (2017). Policy Uncertainty, Trade, and Welfare: Theory and Evidence for China and the United States. *American economic review*, 107(9), 2731-2783. <https://doi.org/10.1257/aer.20141419>
- Heckeley, T., & Swinnen, J. (2012). Introduction to the Special Issue of the <i>World Trade Review</i> on ‘standards and non-tariff barriers in trade’. *World Trade Review*, 11(3), 353-355. <https://doi.org/10.1017/s1474745612000298>
- Higgott, R. (2009). Not Just a “Second Order” Problem in a Wider Economic Crisis: Systemic Challenges for the Global Trading System. *Business and Politics*, 11(3), 1-29. <https://doi.org/10.2202/1469-3569.1260>
- Hoekman, B., & Mavroidis, P. C. (2020). To AB or Not to AB? Dispute Settlement in WTO Reform. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3688359>
- Hopewell, K. (2024). The (surprise) return of development policy space in the multilateral trading system: what the WTO Appellate Body blockage means for the developmental state. *Review of International Political Economy*, 31(4), 1245-1270. <https://doi.org/10.1080/09692290.2024.2303681>

- Horner, R. (2015). A New Economic Geography of Trade and Development? Governing South–South Trade, Value Chains and Production Networks. *Territory, Politics, Governance*, 4(4), 400–420. <https://doi.org/10.1080/21622671.2015.1073614>
- Hua, S., & Zeng, K. (2022). The US–China trade war: Economic statecraft, multinational corporations, and public opinion. *Business and Politics*, 24(4), 319–331.
- Hughes, V. (2023). Maintaining Relevance in a Much-Changed World: Reforming WTO Dispute Settlement. *Journal of International Economic Law*, 26(1), 133–145. <https://doi.org/10.1093/jiel/jgac065>
- Itakura, K. (2019). Evaluating the Impact of the US–China Trade War. *Asian Economic Policy Review*, 15(1), 77–93. <https://doi.org/10.1111/aepr.12286>
- Karmakar, S. (2007). Regionalism under the WTO and the prospect of an East Asian free trade area. In *The WTO in the Twenty-First Century* (pp. 28–28): WTO.
- Kenkel, K., & Destradi, S. (2019). Explaining emerging powers’ reluctance to adopt intervention norms: normative contestation and hierarchies of responsibility. *Revista Brasileira de Política Internacional*, 62(1). <https://doi.org/10.1590/0034-7329201900102>
- Lee, J. (2022). New Asian Regionalism in International Economic Law. In: Oxford University Press UK.
- Low, P. (2022). The WTO in Crisis: Closing the Gap between Conversation and Action or Shutting Down the Conversation? *World Trade Review*, 21(3), 274–290. <https://doi.org/10.1017/s1474745622000064>
- Mansfield, E. D., & Reinhardt, E. (2008). International Institutions and the Volatility of International Trade. *International Organization*, 62(4), 621–652. <https://doi.org/10.1017/s0020818308080223>
- Mattoo, A., & Subramanian, A. (2008). Currency Undervaluation And Sovereign Wealth Funds: A New Role For The World Trade Organization. In: World Bank, Washington, DC.
- Mavroidis, P. C., & Sapir, A. (2023). China in the WTO Twenty Years On: How to Mend a Broken Relationship? *German Law Journal*, 24(1), 227–242. <https://doi.org/10.1017/glj.2023.1>
- McGinnis, J. O., & Movsesian, M. L. (2000). The World Trade Constitution. *Harvard Law Review*, 114(2), 511. <https://doi.org/10.2307/1342574>
- McRae, D. (2004). What is the Future of WTO Dispute Settlement? *Journal of International Economic Law*, 7(1), 3–21. <https://doi.org/10.1093/jiel/7.1.3>

- Narlikar, A. (2010). New powers in the club: the challenges of global trade governance. *International Affairs*, 86(3), 717-728. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2010.00907.x>
- O'Callaghan, T. (2014). *International Relations: the key concepts*. Routledge.
- Olaschinde-Williams, G. (2020). Is US trade policy uncertainty powerful enough to predict global output volatility? *The Journal of International Trade & Economic Development*, 30(1), 138-154. <https://doi.org/10.1080/09638199.2020.1806912>
- Pauly, L. W. (2009). The Old and the New Politics of International Financial Stability. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 47(5), 955-975. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2009.02030.x>
- Pauwelyn, J. (2008). New Trade Politics for the 21st Century. *Journal of International Economic Law*, 11(3), 559-573. <https://doi.org/10.1093/jiel/jgn021>
- Petersmann, E. U. (2014). Multilevel Governance Problems of the World Trading System beyond the WTO Conference at Bali 2013. *Journal of International Economic Law*, 17(2), 233-270. <https://doi.org/10.1093/jiel/jgu023>
- Prüser, J., & Schlösser, A. (2019). The effects of economic policy uncertainty on European economies: evidence from a TVP-FAVAR. *Empirical Economics*, 58(6), 2889-2910. <https://doi.org/10.1007/s00181-018-01619-8>
- Radojević, T., Rajin, D., Nikolić, J., & Yildirim, S. (2024). *WTO's Role in Shaping Global Economy and Contemporary Business Dynamics* Proceedings of the 11th International Scientific Conference - FINIZ 2024, <http://dx.doi.org/10.15308/finiz-2024-70-76>
- Rahman, M. A. (2023). The Inceptions of the World Trade Organization (WTO) in Escalating International Trade. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4519007>
- Reinert, K. A. (2024). Steel, security and the WTO Dispute Settlement Mechanism: A trade catastrophe in the making. *The World Economy*, 47(6), 2741-2759. <https://doi.org/10.1111/twec.13556>
- Reyes-Heroles, R., Traiberman, S., & Van Leemput, E. (2020). Emerging Markets and the New Geography of Trade: The Effects of Rising Trade Barriers. *IMF Economic Review*, 68(3), 456-508. <https://doi.org/10.1057/s41308-020-00117-1>
- Rodrigue, J., Shi, Q., & Tan, Y. (2024). Trade policy uncertainty & resource misallocation. *European economic review*, 164, 104720. <https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2024.104720>

- Rodríguez, F. (2025). The Global Seigniorage Duopoly. *Global Policy*. <https://doi.org/10.1111/1758-5899.13489>
- Rodrik, D. (2012). *The globalization paradox: Democracy and the future of the world economy*. WW Norton & Company.
- Sacerdoti, G., & de Stefano, C. (2025). THE WTO AND ITS DISPUTE SETTLEMENT SYSTEM IN 2023-2024: NAVIGATING THE CRISIS, ENGAGING IN REFORM, ADDRESSING TRADE AND CLIMATE CHANGE. *ENGAGING IN REFORM, ADDRESSING TRADE AND CLIMATE CHANGE (March 12, 2025)*.
- Santana, R. O. Y., & Jackson, L. A. (2012). Identifying non-tariff barriers: evolution of multilateral instruments and evidence from the disputes (1948–2011). *World Trade Review*, 11(3), 462-478. <https://doi.org/10.1017/s1474745612000316>
- Shaffer, G. (2014). How the <sc>W</sc>orld <sc>T</sc>rade <sc>O</sc>rganization shapes regulatory governance. *Regulation & Governance*, 9(1), 1-15. <https://doi.org/10.1111/rego.12057>
- Shaffer, G. (2021). Governing the Interface of U.S.-China Trade Relations. *American Journal of International Law*, 115(4), 622-670. <https://doi.org/10.1017/ajil.2021.36>
- Si, D.-K., Zhuang, J., Ge, X., & Yu, Y. (2024). The nexus between trade policy uncertainty and corporate financialization: Evidence from China. *China Economic Review*, 84, 102113. <https://doi.org/10.1016/j.chieco.2024.102113>
- Solanki, D. G. A. (2012). Globalization and Role of WTO in Promoting Free International Trade. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 3(1), 11-14. <https://doi.org/10.9790/0837-0311114>
- Song, L., & Agarwal, V. (2023). The Future of Multilateralism in the Post-pandemic World. *China & World Economy*, 31(1), 62-87. <https://doi.org/10.1111/cwe.12459>
- Sugianto, D. (2023). The Role of The WTO In Responding To International Trade Issues. *Journal Research of Social Science, Economics, and Management*, 2(8). <https://doi.org/10.59141/jrssem.v2i08.383>
- Sykes, A. O. (2003). The safeguards mess: a critique of WTO jurisprudence. *World Trade Review*, 2(3), 261-295. <https://doi.org/10.1017/s1474745604001478>
- Trebilcock, M. J. (2022). The Anatomy of the Rise and Demise of the World Trading System. *Law & Social Inquiry*, 47(3), 1049-1054. <https://doi.org/10.1017/lsi.2022.10>

- Trommer, S. (2024). 5. Global Trade. In *Global Political Economy* (pp. 105-135): Oxford University Press.
- Van den Bossche, P. (2015). The Appellate Body of the World Trade Organization. In *The Contribution of International and Supranational Courts to the Rule of Law*: Edward Elgar Publishing.
- Van Niekerk, A. (2024). The evolving dynamics of global economic governance in the 21st century. In *Economic Shocks and Globalisation* (pp. 27-48): Routledge.
- Vijaya, B., & Sheshrao, M. C. (2002). Developing countries in world trade. In *United Nations Trade and Development Report*: UN.
- Wang, L., Sha, L., Gu, Y., & Guo, F. (2025). The U.S. - China Trade War: Who is More Injured? *Journal of Contemporary China*, 1-17. <https://doi.org/10.1080/10670564.2025.2450015>
- Wilkinson, R. (2017). Past as global trade governance prelude: reconfiguring debate about reform of the multilateral trading system. *Third World Quarterly*, 39(3), 418-435. <https://doi.org/10.1080/01436597.2017.1389266>
- WTO. (2022). Annual Report. In *Annual Report* (pp. 1-2): WTO.
- Wu, J., Rasool, Z., Ali, S., & Nazar, R. (2024). Between policy swings and financial shockwaves: Asymmetric impact of economic policy uncertainty on financial stability in high-volatility nations. *Socio-Economic Planning Sciences*, 95, 102000. <https://doi.org/10.1016/j.seps.2024.102000>
- Zelicovich, J. (2020). La Organización Mundial de Comercio. Entre las normas del siglo XX y la política comercial del siglo XXI. *Agenda Internacional*, 27(38), 81-104. <https://doi.org/10.18800/agenda.202001.004>
- Zhang, J. (2000). Sino-US Trade Issues After the WTO Deal: A Chinese perspective. *Journal of Contemporary China*, 9(24), 309-322. <https://doi.org/10.1080/713675935>
- Zhao, Z., Pal, S., Mahalik, M. K., & Gozgor, G. (2023). Effects of Financial and Trade Globalization on Total Factor Productivity Growth in Emerging Economies. *Emerging Markets Finance and Trade*, 60(2), 328-344. <https://doi.org/10.1080/1540496x.2023.2223934>
- Zhou, J. (2022). Emerging Powers and the World Trading System: The Past and Future of International Economic Law by Gregory Shaffer Cambridge University Press, 2021. *World Trade Review*, 21(4), 512-516. <https://doi.org/10.1017/s1474745622000015>

BÖLÜM 3

Dış Ticaretin Kentsel Mekâna Yansıması: Türkiye’de Organize Sanayi Bölgesi Mimarisinin Uluslararası Ticaretle Evrimi

Asiye Küçükosman¹ & Ferhat Can Gültekin²

1. GİRİŞ

Küresel ekonominin yeniden ölçeklendiği 21. yüzyılda, uluslararası ticaret yalnızca ülkelerin dışa açıklık düzeylerini veya ekonomik büyüme kapasitelerini etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda kentlerin büyüme dinamiklerini, mekânsal yapılarını ve yapı üretim biçimlerini de yeniden şekillendirmektedir. Bu dönüşüm, yalnızca büyük liman kentlerinde değil, iç bölgelerde yer alan üretim merkezlerinde de hissedilir hale gelmiştir. Ticaretin fiziksel mekâna yansıması, özellikle lojistik zincirlerin genişlemesi, üretim sahalarının artan dış pazar taleplerine göre yeniden organize edilmesi ve yeni depo yapılarının kent çeperlerinde konumlanması gibi süreçlerle somutlaşmaktadır. Bu dönüşümün mekânsal boyutu çoğu zaman ikincil bir tartışma alanı olarak görülmüş ve dış ticaret, ağırlıklı olarak ekonomik göstergeler üzerinden analiz edilmiştir. Oysaki, dış ticaretin sürekliliğini sağlayan üretim ve dağıtım altyapısı, OSB’ler gibi belirli mekânsal formlar içinde var olmaktadır. Bu bağlamda, OSB’ler ekonomik faaliyetin fiziksel izdüşümünü temsil eden stratejik alanlar olarak kabul edilmektedir. OSB’ler yalnızca üretim ölçeğinde değil, aynı zamanda kentlerin büyüme yönünü, iş gücü hareketliliğini, altyapı yatırımlarını ve mimari biçimleri doğrudan etkileyen odaklardır. Bu nedenle dış ticaretin OSB’ler aracılığıyla kent mekânını nasıl dönüştürdüğünü anlamak, ekonomik coğrafya, şehircilik ve mimarlık arasında bir köprü kurmayı gerektirmektedir.

Bu çalışma, Türkiye’nin ihracat ve ithalat bakımından öne çıkan üç farklı sanayi şehrinde yer alan OSB’leri inceleyerek dış ticaret hacmindeki artışın fiziksel mekân üzerindeki etkilerini görünür kılmayı amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında seçilen Gaziantep Başpınar OSB, Mersin Tarsus OSB ve Kocaeli Gebze Dilovası OSB hem coğrafi olarak farklı bölgeleri temsil etmesi hem de dış ticaret bağlantısı yüksek olan üretim merkezleri olması nedeniyle analize dahil edilmiştir. Bu bölgelerde 2003-2011–2025 yılları arasında gerçekleşen yapılaşma değişimleri, Google Earth Pro üzerinden elde edilen uydu görüntüleriyle karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir ve kapalı alan büyüklükleri (m²) üzerinden

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-7100-3255

² Mimar, ORCID: 0009-0001-4600-2912

mekânsal dönüşüm nicel olarak ölçülmüştür. Elde edilen mekânsal veriler, aynı döneme ait dış ticaret istatistikleri ile karşılaştırılarak, fiziksel yapılaşma ile ticaret hacmi arasındaki ilişki değerlendirilmektedir. Bu yöntemsel yaklaşım, dış ticaretin soyut bir ekonomik veri olarak değil, somut mekânsal etkiler yaratan yapısal bir güç olarak ele alınmasına imkân sağlamaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın özgün katkısı, dış ticaretin mekânsal etkilerini yalnızca teorik değil, görsel, nicel ve haritalanabilir düzeyde ortaya koymasındadır. Mimarlık, şehircilik ve iktisat disiplinleri arasında geliştirilen bu bütüncül yaklaşım, dış ticaretin yalnızca ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda kentsel biçimlenişini yönlendiren bir dinamik olduğunu savunmaktadır.

2. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Uluslararası ticaretin mekânsal organizasyon üzerindeki etkisi, 20. yüzyılın sonlarından itibaren üretim ve lojistik faaliyetlerin yeniden yapılanmasıyla daha belirgin hâle gelmiştir. Özellikle üretim merkezlerinin ve tedarik zincirlerinin küreselleşmesi, kentsel alanlarda yeni lojistik altyapıların ve sanayi bölgelerinin oluşmasına yol açmıştır. Bu dönüşüm, Krugman'ın (1991) öncülüğünü yaptığı Yeni Ekonomik Coğrafya (New Economic Geography) yaklaşımıyla teorik olarak temellendirilmiştir ve uluslararası ticaretin mekân üzerinde aglomerasyon (yığılma) ve dağılım kuvvetleriyle nasıl yeniden şekil aldığını göstermiştir. McConnell (2001), ticaretin coğrafi yönünü ele alırken, sadece ülkeler arası değil, ülke içi alt bölgelerde de mekânsal organizasyon üzerinde belirleyici olduğunu vurgulamıştır. Benzer şekilde Ma ve Song (2024), Çin'in Dünya Ticaret Örgütü üyeliği sonrası kent çeperlerinde üretim faaliyetlerinin ve nüfus hareketlerinin dış ticaret etkisiyle nasıl yeniden dağıldığını göstermiştir. Bu teorik çerçeve, Türkiye'deki OSB örneklerinde somut bir biçimde gözlemlenebilir.

Dış ticaret performansı yüksek bölgelerde, OSB'lerin hem fiziksel olarak genişlediği hem de sektörel çeşitlilik kazandığı görülmektedir. Dursun vd. (2019), Doğu Karadeniz'deki OSB'lerde verimlilik analizleri gerçekleştirmiş ve ulaşım altyapısı ile üretim ölçeği arasındaki ilişkinin mekânsal performans üzerinde belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Kocaeli bölgesi üzerine yapılan bir diğer çalışmada ise, OSB'lerin kara, deniz ve demiryolu erişimi gibi lojistik avantajlara paralel olarak konumlandığı ve bu durumun dış ticaret hacmiyle senkronize geliştiği vurgulanmaktadır (Mert ve Akman, 2011). Türkiye genelinde yapılan kümelenme analizinde, sanayi bölgelerinin büyük çoğunluğunun yüksek ticaret potansiyeline sahip bölgelerde yoğunlaştığı gösterilmiştir (Sakarya, 2023). Özcan (2015), Tuzla örneğinde OSB yatırımlarının, çevresindeki kentsel dokuyu ve işlevsel kullanım alanlarını dönüştürdüğünü belirterek bu etkinin salt ekonomik değil, mekânsal olduğunu da ortaya koymuştur. Bunlara ek olarak, uluslararası literatürde ticaretin mekânsal etkileri farklı boyutlarıyla analiz edilmektedir. Zhu (2019), Çin'in doğu

bölgelerinde dış ticaretin ekonomik faaliyetlerin kümelenmesini nasıl teşvik ettiğini ortaya koymuş, altyapı yatırımlarının mekânsal yoğunluğu etkilediğini göstermiştir. Grajeda ve Arias (2009), ticaretin şehir yapısı üzerindeki etkilerini Yeni Ekonomik Coğrafya perspektifiyle inceleyerek, bölgesel dengesizliklerin kent planlamasında dikkate alınması gerektiğini savunmuştur. McConnell (2001) ve Grotewold (1961) gibi araştırmacılar, uluslararası ticaretin fiziksel mekânı yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve çevresel olarak da şekillendirdiğini belirtmişlerdir. Türkiye’deki OSB örnekleri de bu çerçevede değerlendirildiğinde, dış ticaretin yalnızca üretimi değil, kent morfolojisini, ulaşım altyapısını ve arazi kullanım biçimlerini de etkilediği görülmektedir. Bu nedenle, dış ticaretin mekânsal etkileri mimarlık, şehir planlama ve ekonomi disiplinlerinin kesişiminde çok boyutlu bir analiz gerektirmektedir.

3. YÖNTEM

Çalışmanın amacı dış ticaret hacmindeki artışın Türkiye’deki kent çeperlerindeki sanayi bölgelerinde fiziksel yapılaşma ve mekânsal büyüme üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Çalışma, nicel, karşılaştırmalı ve mekân temelli bir analiz yaklaşımı benimsemekte; farklı veri kaynaklarının bütünleştirilmesiyle disiplinler arası bir araştırma yöntemi uygulanmaktadır.

3.1. Araştırma Tasarımı ve Örneklem Seçimi

Çalışmanın örneklemi Gaziantep, Mersin ve Kocaeli olmak üzere dış ticaret performansı yüksek üç sanayi kenti oluşturmaktadır. Bu iller hem dış ticaret hacmindeki ağırlıkları hem de OSB’lerin gelişimi bakımından Türkiye’de öne çıkan kentlerdir. Her şehirde dış ticaretle doğrudan ilişkili bir OSB örneklem olarak seçilmiştir. Bu OSB’ler Gaziantep Başpınar OSB, Mersin Tarsus OSB ve Kocaeli Dilovası OSB’dir. Bölge seçiminde, dış ticaret altyapısıyla doğrudan bağlantılı olmaları, sanayi ve lojistik yapılaşmanın yoğun biçimde gözlemlenebilmesi ve mekânsal genişleme potansiyellerinin yüksek olması kriterleri dikkate alınmıştır.

3.2. Uydu Görüntüsü Analizi ve Kapalı Alan Ölçümleri

Mekânsal büyümeyi analiz etmek için 2003–2011–2025 yılları için tarihsel uydu görüntüleri, Google Earth Pro yazılımı aracılığıyla elde edilmiştir. Her bir OSB için en az iki referans yılına (örneğin 2003 ve 2025) ait uydu görselleri temin edilmiştir. Görseller üzerinden, sanayi bölgesi içinde yer alan kapalı yapıların yüzey alanları, yazılımın “ölçüm – çokgen (polygon)” aracı kullanılarak manuel olarak ölçülmüştür. Bu ölçümler sayesinde her bölgede yıllar arasında meydana gelen toplam kapalı alan artışı (m²) tespit edilmiştir. Bu bağlamda, bu büyüme, bölgesel yapılaşma yoğunluğu ve üretim-depolama tesislerinin mimari ölçeği hakkında sayısal veri sağlamıştır. Görsel karşılaştırmalar aynı zamanda yapıların

çoğalma eğilimini, form değişimini ve mimari morfolojideki dönüşümü destekleyici nitelikte kullanılmıştır.

3.3. Dış Ticaret Verilerinin Toplanması

İllere ait yıllık dış ticaret verileri (ihracat, ithalat ve toplam dış ticaret hacmi), 2002–2025 yılları arasını kapsayacak biçimde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) kaynaklarından elde edilmiştir.

3.4. Veri Eşleştirme ve Analiz Yöntemi

Mekânsal büyüme ile dış ticaret performansı arasındaki ilişkiyi değerlendirmek amacıyla OSB’lerde toplam kapalı alan büyüklüğü (m²) ve ilgili şehrin yıllık toplam dış ticaret hacmi (ABD doları) olmak üzere iki temel gösterge eşleştirilmiştir. Bu göstergeler doğrultusunda her OSB için yıllar arası büyüme oranları hesaplanmış ve fiziksel mekân genişlemesi ile ekonomik performans arasında senkronize eğilim olup olmadığı test edilmiştir.

4. BULGULAR

Araştırma kapsamında seçilen üç OSB için yapılan mekânsal analizler ile dış ticaret verilerinin karşılaştırmalı değerlendirilmesi, dış ticaret hacmindeki artış ile fiziksel yapılaşma düzeyi arasında dikkat çekici bir senkronizasyon olduğunu ortaya koymuştur. İncelenen her OSB hem kapladığı fiziksel alan bakımından hem de barındırdığı üretim ve depo yapılarının yoğunluğu açısından yıllar içerisinde belirgin bir büyüme sergilemiştir. Bu yapılaşma eğiliminin, incelenen şehirlerin dış ticaret performanslarıyla eş zamanlı ve örtüşen bir biçimde geliştiği gözlemlenmiştir.

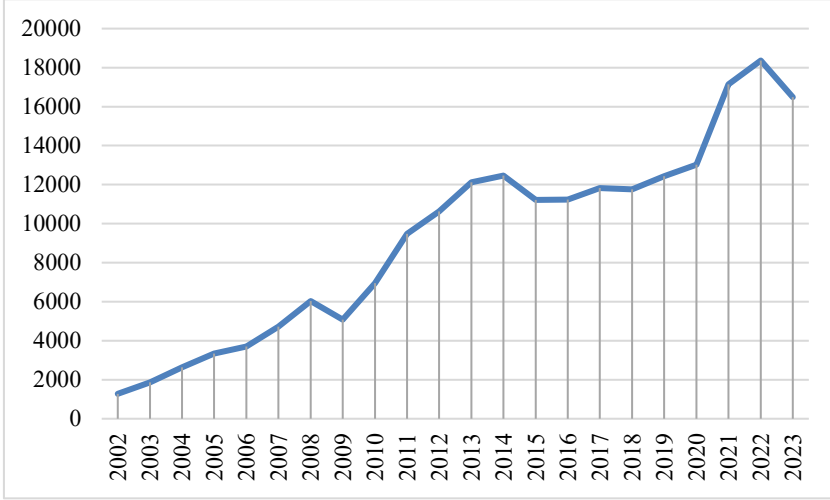
4.1 Gaziantep Başpınar OSB

Gaziantep Başpınar OSB, kentin en büyük ve en önemli OSB’sidir. Tekstil, gıda, plastik, makine ve kimya gibi sektörlerde yoğunlaşan bu bölge, Gaziantep’in üretim ve ihracat kapasitesinin merkezini oluşturmaktadır. Stratejik konumu ve lojistik avantajlarıyla Türkiye’nin en dinamik OSB’lerinden biridir.

Gaziantep’in dış ticaret verilerine odaklanıldığında aşağıdaki Grafik 1’de 2002-2025 yılları arası dış ticaret hacmi verilmiştir. Grafik 1’e göre Gaziantep’in dış ticaret hacminde 2002 yılından itibaren istikrarlı bir artış eğilimi olduğu görülmektedir. Özellikle 2002–2008 döneminde düzenli bir yükseliş dikkat çekmektedir. 2009 küresel krizinde kısa süreli bir daralma gerçekleşse de hemen ardından hızlı bir toparlanma söz konusudur. 2010–2013 yılları arasında dış ticaret hacmi keskin bir artış göstermiştir ve Gaziantep’in ihracatçı kimliğini güçlendirmiştir. 2014–2020 arası ise görece dalgalı bir seyir izlenmiştir. Bu dönemde küresel ekonomik belirsizlikler, kur dalgalanmaları ve bölgesel gelişmelerin etkili olabileceği değerlendirilmektedir. 2021 sonrası ise dış ticaret

hacmi güçlü bir ivme yakalamış, 2022’de en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Ancak 2023 ve 2024 yıllarında nispeten bir gerileme gözlemlenmektedir. Genel tablo, Gaziantep’in ihracat potansiyelini artırarak uzun vadede üretim ve dış ticaret kapasitesini büyük ölçüde geliştirdiğini ortaya koymaktadır.

Grafik 1: Gaziantep İli 2002-2024 Yılları Arası Dış Ticaret Hacmi (Milyon ABD doları)

Kaynak: TÜİK verilerinden elde edilen ihracat ve ithalat verileri ile yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 1’e odaklanıldığında, Gaziantep’in dış ticaret hacminin 2003–2024 arasında yaklaşık %784,1 arttığı yani yaklaşık 8 katına³ çıktığı görülmektedir.

Aşağıdaki Şekil 1 ve Şekil 2 06/2003 ve 09/2025 tarihleri için Gaziantep Başpınar OSB’nin mevcut sınırlarını ve kapalı alan yoğunluğunu göstermektedir. Şekil 1, 2003 yılında Gaziantep Başpınar OSB’nin mevcut sınırlarını ve kapalı alan yoğunluğunu göstermektedir. Şekil 2 ise 2025 yılı itibarıyla aynı bölgenin geldiği noktayı yansıtmaktadır ve dikkate değer bir mekânsal genişleme olduğu dikkat çekmektedir. 2003–2025 yılları arası dönemde Başpınar OSB’nin sınırlarında ve kapalı alan kullanımında kayda değer bir artış gerçekleşmiştir. Haritalar karşılaştırıldığında, 2003 yılında görece sınırlı bir alanda yoğunlaşan sanayi faaliyetlerinin 2025 yılına gelindiğinde doğu ve kuzey yönlerinde belirgin bir genişleme gösterdiği görülmektedir. Analizde, Google Earth platformunda Başpınar OSB’ye ait en eski uydu görüntüsünün 2003 yılına ait olması nedeniyle,

³ Veriler (bin ABD \$ cinsinden):

2003 dış ticaret hacmi: 1 866 335 513

2024 dış ticaret hacmi: 16.499.209.045

Fark (Artış Miktarı): 16 499 209 045 – 1 866 335 513 = 14 632 873 532

Artış Oranı (Yüzde): $(14 632 873 532 \div 1 866 335 513) \times 100 = \%784,1$

Kaç Katına Çıktığı: $16 499 209 045 \div 1 866 335 513 = 8,84$ kat

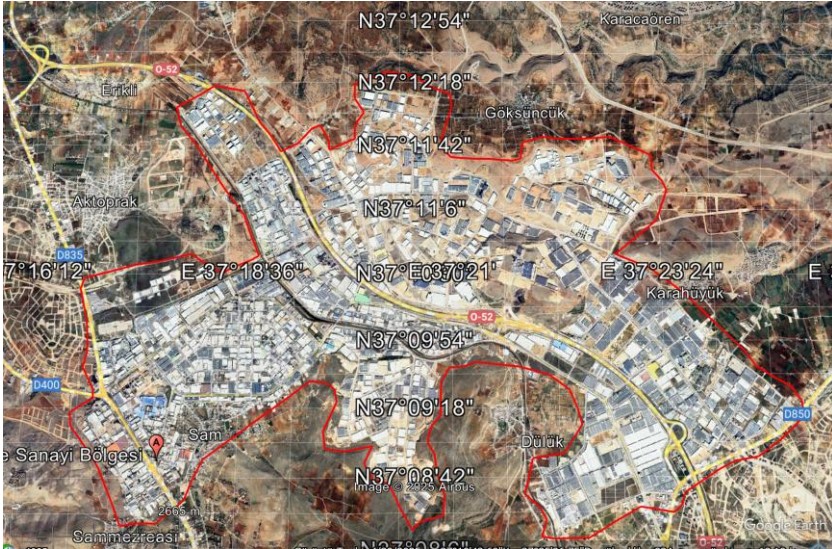
mekânsal karşılaştırma bu yıl temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, 2003 yılı görüntüsü başlangıç yılı olarak, 2025 yılı ise mevcut durumu temsil eden dönem olarak seçilmiştir. Böylece Başpınar OSB'nin 2003–2025 yılları arasındaki fiziksel genişlemesi ölçülmüş ve elde edilen sonuçlar dış ticaret verileriyle ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir.

Şekil 1: Gaziantep OSB 2003 Yılı Uydu Görüntüsü

Kaynak: Google Earth programı aracılığıyla yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2: Gaziantep OSB 2025 Yılı Uydu Görüntüsü

Kaynak: Google Earth programı aracılığıyla yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

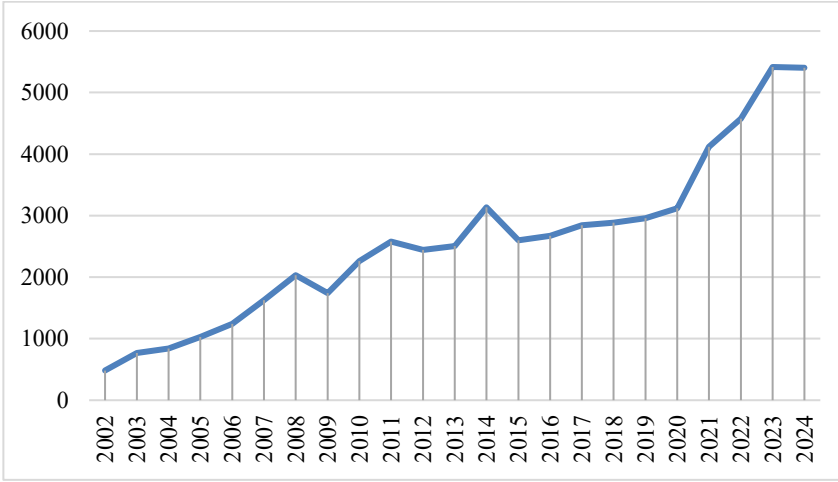
İki dönem arasındaki bu görsel karşılaştırma, Gaziantep Başpınar OSB'nin üretim kapasitesini artırmaya yönelik mekânsal gelişimini açık biçimde ortaya koymaktadır. 2003 yılında 885.007 m² olan OSB alanı, 2025 yılı itibarıyla 2.648.099 m²'ye ulaşarak yaklaşık %199,2 oranında genişlemiştir. Aynı dönemde Gaziantep'in dış ticaret hacmi de %784,1 oranında ve 8 kat artış göstermiştir. Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, bölgenin mekânsal büyümesinin dış ticaret performansındaki artışla güçlü bir paralellik taşıdığı görülmektedir. Elde edilen sonuçlar, Başpınar OSB'nin fiziksel olarak büyümesinin üretim hacmini artırarak dış ticarete doğrudan yansıdığını ancak bu etkinin yalnızca alan genişlemesinden değil, sanayi altyapısının gelişimi, sektörel çeşitliliğin artması ve bölgenin lojistik avantajlarının güçlenmesinden de kaynaklandığını göstermektedir. Dolayısıyla, Gaziantep Başpınar OSB örneği, mekânsal büyümenin sanayi üretimi ve dış ticaret performansını birlikte şekillendiren temel bir unsur olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

4.2. Mersin Tarsus OSB

Mersin-Tarsus OSB Mersin'in en önemli üretim ve ihracat merkezlerinden biridir. Bölge, stratejik konumu sayesinde Mersin Limanı'na, karayolu ve demiryolu ulaşım ağlarına doğrudan bağlantılı olup hem ulusal hem de uluslararası pazarlara erişim açısından önemli bir avantaja sahiptir. Gıda, kimya, plastik, makine, ambalaj ve enerji gibi sektörlerde yoğunlaşan üretim yapısıyla Mersin'in sanayi kimliğini belirleyen Tarsus OSB, kentin dış ticaret kapasitesinin temel dayanak noktası konumundadır.

Grafik 2'de 2002–2024 yılları arasında Mersin ilinin dış ticaret hacmindeki gelişim gösterilmiştir. 2000'li yılların başında 621 milyon ABD doları düzeyinde olan dış ticaret hacmi, 2024 yılı itibarıyla 54 milyar ABD dolarına ulaşarak ciddi bir artış göstermiştir. Bu güçlü yükseliş, Mersin'in sahip olduğu bölgesel ve lojistik avantajların ekonomik yapıya doğrudan yansımalarının bir sonucudur. Türkiye'nin en büyük limanlarından birine ev sahipliği yapan kent, Akdeniz ticaret yollarının kesişim noktasında bulunması sayesinde ihracata dayalı üretim ve ihracat faaliyetlerinde stratejik bir merkez haline gelmiştir. Mersin Tarsus OSB'nin üretim altyapısının gelişmesi, serbest bölge faaliyetlerinin çeşitlenmesi, karayolu ve demiryolu bağlantılarının güçlenmesi, özellikle 2020 yılı sonrasında dış ticaret hacmindeki ivmeyi desteklemiştir. 2009 küresel krizinde ve 2015–2020 döneminde yaşanan kısa süreli durgunluklara rağmen, Mersin ekonomisi yüksek uyum kapasitesi ve üretim çeşitliliği sayesinde sürdürülebilir bir büyüme trendi sergilemiştir. Dolayısıyla, Grafik 2 Mersin'in yalnızca üretim hacmini artırmadığını, aynı zamanda bölgesel lojistik ağlar ve liman merkezli sanayi yapısı üzerinden dış ticarete ulusal ölçekte rekabetçi bir konuma ulaştığını açık biçimde ortaya koymaktadır.

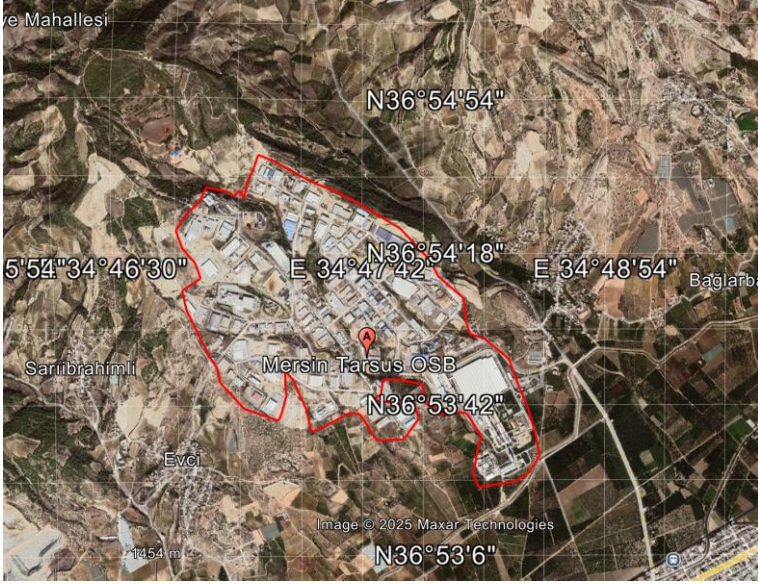
Grafik 2: Mersin İli 2002-2024 Yılları Arası Dış Ticaret Hacmi (Milyon ABD doları)

Kaynak: TÜİK verilerinden elde edilen ihracat ve ithalat verileri ile yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Aşağıdaki Şekil 3 ve Şekil 4, 2011–2025 döneminde Mersin Tarsus OSB’nin sınırlarında ve kapalı alan yoğunluğunda meydana gelen değişimi göstermektedir. Şekil 3, 2011 yılında OSB’nin mevcut sınırlarını ve üretim alanlarının mekânsal dağılımını yansıtmaktadır. Şekil 4 ise, 2025 yılı itibarıyla bölgedeki genişlemeyi ve yeni sanayi alanlarının oluşumunu ortaya koymaktadır. Haritalar karşılaştırıldığında, 2011 yılında daha sınırlı bir üretim alanına sahip olan Mersin Tarsus OSB’nin, 2025 yılına gelindiğinde özellikle batı ve kuzeybatı yönlerinde belirgin bir büyüme gösterdiği görülmektedir. Analizde, Google Earth platformunda Mersin Tarsus OSB’ye ait en eski uydu görüntüsünün 2011 yılına ait olması nedeniyle, mekânsal karşılaştırma bu yıl temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, 2011 yılı görüntüsü başlangıç yılı olarak, 2025 yılı ise mevcut durumu temsil eden dönem olarak seçilmiştir. Böylece Mersin Tarsus OSB’nin 2011–2025 yılları arasındaki fiziksel genişlemesi ölçülmüş ve elde edilen sonuçlar dış ticaret verileriyle ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir.

Şekil 3: Mersin Tarsus OSB 2011 Yılı Uydu Görüntüsü

Kaynak: Google Earth programı aracılığıyla yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 4: Mersin Tarsus OSB 2025 Yılı Uydu Görüntüsü

Kaynak: Google Earth programı aracılığıyla yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

İki dönem arasındaki bu görsel karşılaştırma, Mersin Tarsus OSB'nin üretim kapasitesini artırmaya yönelik mekânsal gelişimini açık biçimde ortaya koymaktadır. 2011 yılında toplam 3.278.076 m² olan OSB alanı, 2025 yılı itibarıyla 4.048.961 m²'ye ulaşarak yaklaşık %23,5 oranında genişlemiştir. Aynı dönemde Mersin'in dış ticaret hacmi %109,6⁴ oranında artmıştır. Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, bölgenin mekânsal büyümesinin dış ticaret performansındaki artışla paralellik gösterdiği, ancak bu artışın sadece alan genişlemesine değil; üretim verimliliği, sektörel çeşitlilik ve liman bağlantılı lojistik etkinliğin güçlenmesine de bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, Mersin Tarsus OSB örneği, fiziksel büyümenin tek başına değil, üretim yoğunluğu ve lojistik kapasitenin gelişimiyle birlikte dış ticaret başarısını şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.

4.3. Kocaeli Gebze Dilovası OSB

Gebze Dilovası OSB, Kocaeli ilinin batısında, Gebze ve Dilovası ilçeleri arasında yer almakta olup Marmara Bölgesi'nin en yoğun sanayi kuşağında konumlanmıştır. Bölgede ağırlıklı olarak kimya, metal, plastik, otomotiv yan sanayi ve lojistik sektörleri faaliyet göstermektedir. D-100 karayolu, TEM otoyolu, Diliskelesi Limanı ve demiryolu bağlantılarına sahip olması, bu OSB'nin Türkiye'nin en stratejik üretim merkezlerinden biri haline gelmesini sağlamıştır. Sanayi üretiminin yanında liman odaklı dış ticaret faaliyetleri de bölge ekonomisinin önemli bir bileşenidir.

Grafik 3'te 2002–2024 yılları arasında Kocaeli ilinin dış ticaret hacmindeki gelişim gösterilmiştir. Grafik 3'e göre Kocaeli'nin dış ticaret hacmi 2002–2024 döneminde genel olarak yükselen bir eğilim sergilemiştir. 2002 yılında yaklaşık 2 milyar ABD doları düzeyinde olan dış ticaret hacmi, 2024 yılına gelindiğinde yaklaşık 15 katlık bir artışla 30 milyar ABD dolarına yaklaşmıştır. 2009 küresel krizinde kısa süreli bir gerileme yaşanmış, ancak 2010 sonrası dönemde özellikle otomotiv, kimya ve metal sektörlerindeki ihracat kapasitesi artışıyla birlikte Kocaeli, Türkiye'nin en yüksek dış ticaret hacmine sahip illerinden biri haline gelmiştir. 2021–2023 döneminde dış ticaret hacminde dikkat çekici bir sıçrama gözlenmiş, bu da bölgedeki üretim altyapısının yenilenmesi ve lojistik erişilebilirliği artmasıyla ilişkilendirilmektedir.

⁴ Veriler (bin ABD \$ cinsinden):

2011 dış ticaret hacmi: 25 762 468 74

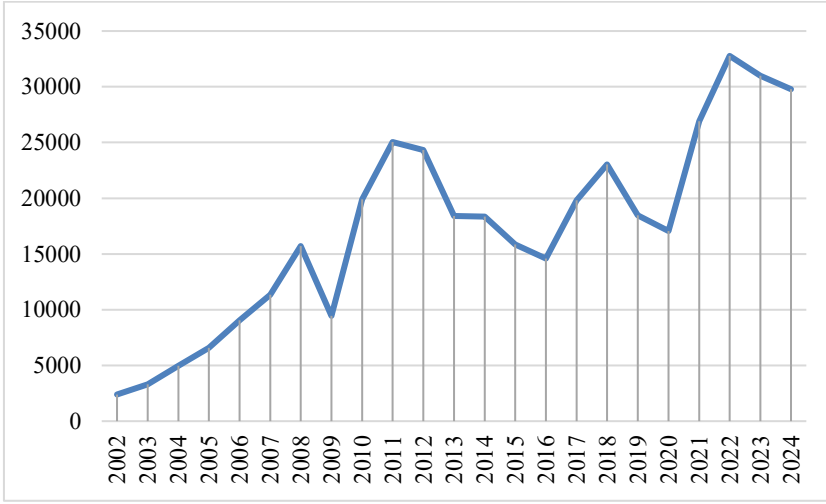
2024 dış ticaret hacmi: 54 010 773 93

Fark (Artış Miktarı): 5401077393–2576246874=2824830519

Artış Oranı (Yüzde): 2824830519/2576246874×100=109,6%

Kaç Katına Çıktığı: 5401077393/2576246874=2,10

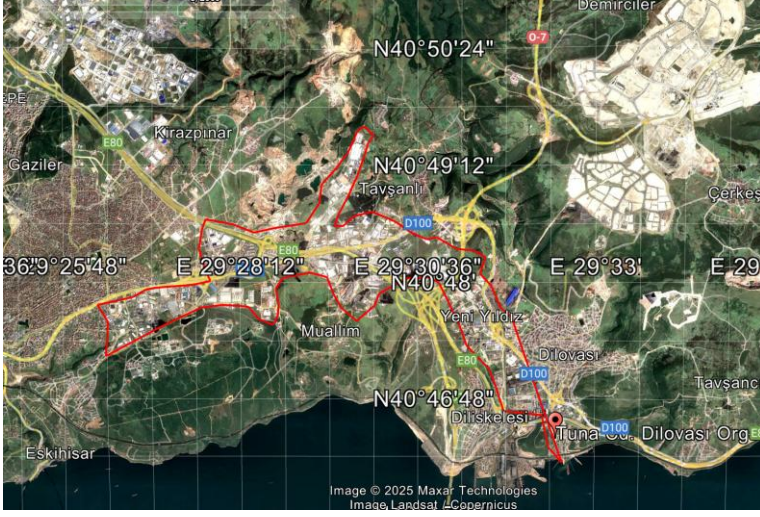
Grafik 1: Kocaeli İli 2002-2024 Yılları Arası Dış Ticaret Hacmi (Milyon ABD doları)

Kaynak: TÜİK verilerinden elde edilen ihracat ve ithalat verileri ile yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

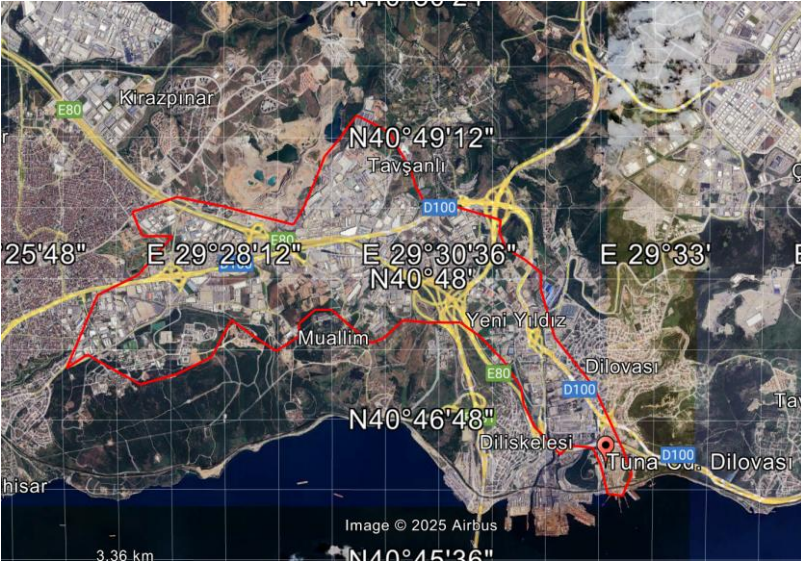
Aşağıdaki Şekil 5 ve Şekil 6, 2009-2025 yılları arası dönemde Dilovası OSB'nin sınırlarında ve kapalı alan yoğunluğunda meydana gelen değişimi göstermektedir. Şekil 5 ve Şekil 6'ya göre, 2009 yılında 11,1 milyon m² olan Dilovası OSB alanı, 2025 yılına gelindiğinde 17,4 milyon m²'ye ulaşmıştır. Bu da yaklaşık %57 oranında bir genişlemeye karşılık gelmektedir. Görseller karşılaştırıldığında, sanayi alanlarının özellikle doğu (Yeni Yıldız-Köseler) ve kuzey (Tavşanlı) yönlerinde yoğun biçimde genişlediği, liman bölgesiyle olan bağlantıların da güçlendiği görülmektedir. Bu genişleme, yalnızca üretim kapasitesindeki artışı değil, aynı zamanda lojistik, depolama ve ihracata yönelik tesislerin çoğalmasını da yansıtmaktadır. Analizde, Google Earth platformunda Dilovası OSB'ye ait en eski uydu görüntüsünün 2009 yılına ait olması nedeniyle, mekânsal karşılaştırma bu yıl temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, 2009 yılı görüntüsü başlangıç yılı olarak, 2025 yılı ise mevcut durumu temsil eden dönem olarak seçilmiştir. Böylece Dilovası OSB'nin 2009–2025 yılları arasındaki fiziksel genişlemesi ölçülmüş ve elde edilen sonuçlar dış ticaret verileriyle ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir.

Şekil 5: Gebze Dilovası OSB 2009 Yılı Uydu Görüntüsü

Kaynak: Google Earth programı aracılığıyla yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 6: Gebze Dilovası OSB 2025 Yılı Uydu Görüntüsü

Kaynak: Google Earth programı aracılığıyla yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

2009–2025 döneminde Dilovası OSB’nin alanı %57 oranında genişlerken, aynı dönemde Kocaeli’nin dış ticaret hacmi yaklaşık %49,6 ⁵oranında artış göstermiştir. Bu paralel gelişme, mekânsal büyümenin üretim ve dış ticaret kapasitesi üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Ancak bu artışın yalnızca fiziksel genişlemeye bağlı olmadığı; üretim verimliliği, sektörel çeşitlenme, liman altyapısının güçlenmesi ve ihracata dönük üretim yapısının olgunlaşmasıyla da yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, Dilovası OSB örneği, mekânsal büyümenin sanayi üretimindeki yapısal dönüşüm, lojistik erişilebilirlik ve dış ticaret altyapısıyla bütünleştiğinde bölgesel ekonomik performansı güçlendiren bir mekanizmaya dönüştüğünü göstermektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’deki OSB’lerin mekânsal gelişimi ile dış ticaret performansı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu kapsamda, Gaziantep Başpınar OSB, Mersin-Tarsus OSB ve Kocaeli Dilovası OSB örnekleri incelenmiştir. Diğer yandan, bu bölgelerde 2000’li yıllardan günümüze kadar yaşanan mekânsal genişlemeler Google Earth Pro verileri aracılığıyla ölçülmüş ve dış ticaret hacmindeki değişimlerle karşılaştırılmıştır. Çalışma, mekânsal büyümenin salt fiziksel alan genişlemesiyle sınırlı olmadığını, bölgesel üretim kapasitesi, lojistik erişilebilirlik ve ihracat yöneliminin bütünleşik etkilerini yansıttığını göstermektedir. Uygulanan yöntem, uzaktan algılama tabanlı mekânsal ölçümleme ile zaman serisi dış ticaret verilerinin karşılaştırmalı analizine dayanmaktadır. Böylece, OSB’lerin yüzölçümü artışları sayısal olarak belirlenmiş ve bu artışların dış ticaret performansındaki değişimlerle paralelliği değerlendirilmiştir. Analiz, yalnızca büyüklük değil, aynı zamanda üretim yoğunluğu, sektörel çeşitlilik ve lojistik altyapı etkinliği açısından da yorumlanmıştır. Elde edilen bulgular, her üç OSB örneğinde de mekânsal büyümenin dış ticaret performansındaki artışlarla güçlü bir paralellik taşıdığını göstermektedir. Gaziantep’te 2003–2024 döneminde dış ticaret hacminin yaklaşık %784 oranında artması, bölgenin ihracat merkezli bir üretim modeline dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Mersin-Tarsus OSB’de alanın %23,5, dış ticaret hacminin ise %109,6 oranında artması, liman bağlantılı üretim ve lojistik altyapısının stratejik önemini teyit etmektedir. Kocaeli Dilovası OSB’de ise alan genişlemesinin %57, dış ticaret artışının ise %49,6 olması, üretim altyapısının ve liman destekli ihracat faaliyetlerinin belirleyici rol oynadığını göstermektedir. Bu

⁵ Veriler (bin ABD \$ cinsinden):

2009 dış ticaret hacmi: 19 910 322 061

2024 dış ticaret hacmi: 29 791 652 511

Fark (Artış Miktarı): 29 791 652 511 – 19 910 322 061 = 9 881 330 450 bin ABD \$

Artış Oranı (Yüzde): $(9 881 330 450 / 19 910 322 061) \times 100 = \%49,6$

Kaç Katına Çıktığı: $29 791 652 511 / 19 910 322 061 = 1,49$ kat

bulgular ışığında, çalışma Türkiye’deki OSB’lerin mekânsal büyüme süreçlerinin ekonomik performansla nasıl bütünleştiğini özgün biçimde ortaya koymaktadır. Özellikle Google Earth tabanlı mekânsal veri ölçümü ve dış ticaret serilerinin eşleştirilmesi, sanayi bölgelerinin gelişimini analiz etmede yenilikçi ve bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır. Sonuç olarak, OSB’lerin fiziksel genişlemesi ile dış ticaret başarısı arasındaki ilişki yalnızca niceliksel değil, üretim teknolojilerinin gelişimi, lojistik ağların etkinliği ve bölgesel sanayi politikalarının uyumu açısından da anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, mekânsal-ekonomik büyümenin birlikte değerlendirilmesine yönelik disiplinler arası bir çerçeve önermektedir ve OSB’lerin sadece üretim alanları değil, aynı zamanda bölgesel kalkınmanın yönlendirici dinamikleri olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın özgün değerini, OSB’lerin mekânsal gelişimini Google Earth tabanlı ölçümleme yöntemiyle nicel olarak belirleyip, bu verileri dış ticaret performans göstergeleriyle bütünleştirerek mekân-ekonomi ilişkisini çok boyutlu biçimde analiz eden yenilikçi araştırma yaklaşımı oluşturmaktadır. Geleneksel istatistiksel analizlerin ötesine geçilerek, Google Earth tabanlı mekânsal ölçümleme yöntemiyle OSB sınırlarının zamansal değişimi sistematik biçimde nicel verilerle desteklenmiş ve dış ticaret dinamikleriyle doğrudan ilişkilendirilmiştir. Bu yaklaşım, sanayi bölgelerinin yalnızca üretim ölçeğinde değil, mekânsal büyüme, lojistik ağ etkinliği ve ihracat kapasitesi ekseninde çok boyutlu olarak değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Sonuç olarak, çalışma Türkiye’nin bölgesel kalkınma politikalarında mekânsal büyümenin stratejik önemine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, OSB’lerin fiziksel genişlemesinin, ancak üretim teknolojilerindeki dönüşüm ve uluslararası ticaretle bütünleşme süreciyle anlam kazandığını göstermektedir. Böylece, mekân ve ekonomi arasındaki etkileşimi somut verilerle ortaya koyan bu araştırma, sanayileşme çalışmalarında mekânsal-temelli analitik yaklaşımların ne denli güçlü bir açıklayıcı çerçeve sunabileceğini göstermesi bakımından literatüre özgün bir katkı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Dursun, M., Goker, N., & Tulek, B. D. (2019). Efficiency analysis of organized industrial zones in Eastern Black Sea Region of Turkey. *Socio-Economic Planning Sciences*, 68, 100659.
- Grotewold, A. (1961). Some aspects of the geography of international trade. *Economic Geography*, 37(4), 309-319.
- Krugman, P., & Venables, A. J. (1995). The Seamless World: A Spatial Model of International Specialization (No. 1230). CEPR Discussion Papers.
- Ma, L., Song, Y., & Tang, Y. (2024). The Long and Short-Run Spatial Impacts of Trade. Available at SSRN 4733548.
- Mcconnell, J. (2001). International Trade: Geographic Aspects. , 7848-7852. <https://doi.org/10.1016/b0-08-043076-7/02552-3>.
- Mert, Z. G., & Akman, G. (2011, September). The Profile of the Organized Industrial Zones in Kocaeli/TURKEY. In ERSA conference papers (No. ersa11p1137). European Regional Science Association.
- Özcan, K., & Gündoğar, R. (2015). Organize sanayi yatırımlarının mekânsal gelişim süreçlerine etkileri: Tuzla (İstanbul) örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*, (64), 11-18.
- Ramírez Grajeda, M., & de León Arias, A. (2009). Spatial implications of international trade under the new economic geography approach. University Library of Munich, Germany.
- Sakarya, A. (2023). Clustering potential of organized industrial zones in Türkiye. *Asia-Pacific Journal of Regional Science*, 7(1), 255-276.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). Dış ticaret istatistikleri, yıllık veri seti. <https://www.tuik.gov.tr>
- Zhu, Y. (2019) How International Trade Affects the Spatial Pattern of China's Economic Activities?. *American Journal of Industrial and Business Management*, 9, 627-646.

